

Thesaurus Lex – ett hyperlexikon med rötter hos Locke, Roget och Bring

av Sven Lange

Sinne för fri ungefärlighet är det högsta mänskliga. Tag bort detta och mänskan har blivit en termit i en termitstack utan själ, ty ungefärlighet är själ
(Harry Martinson)

Inledning

Rogets *Thesaurus of English Words and Phrases* är ett välkänt verk för skribenter av alla slag i den engelskspråkiga världen. Första utgåvan kom redan för 150 år sedan och nya upplagor har sedan dess fortlöpande sett dagens ljus. Ordförrådet har ständigt uppdaterats medan begreppssystemet som visat sig vara oerhört robust, har blivit föremål för endast lättare retuscher.

Dess svenska motsvarighet – Sven Casper Brings *Svenskt ordförråd ordnat i begreppsklasser* (1930) kom aldrig att spela motsvarande roll här hemma. Dess ordförråd blev aldrig förnyat. Några nya upplagor kom aldrig ut. Icke desto mindre har vi valt att utgå från Brings begreppsordbok i skapandet av ett modernt digitalt hyperlexikon (Lange & Törnqvist 2003).

Vad är då ett hyperlexikon och hur kommer Bring in i sammanhanget? Ett hyperlexikon är ett elektroniskt sammanlänkat system av ordböcker och encyklopedier. I centrum för det planerade hyperlexikonet Thesaurus Lex, skall en begreppsordbok/thesaurus ligga som ett slags dockningsenhet eller ”moderskepp”, vilket ger det potential att tjänstgöra både receptivt och produktivt. En till sitt ordförråd kraftigt reviderad, digital version av Bring finner vi vara mycket lämplig att fungera som basenhet i hyperlexikonet av det enkla skälet att vi därigenom redan från början förfogar över ca. 60.000 ord inplacerade och klara i systemet (alfabetiskt och systematiskt) till vilka ytterligare ca. 20.000 – 30.000 ord kommer att läggas. Denna basenhet, dvs. det moderna svenska ordförrådet ordnat i begreppsklasser och i elektronisk version, skall här efter förse med länkar till existerande ordböcker och encyklopedier i elektronisk form. Vilka kan diskuteras. Det absolut första och viktigaste steget är emellertid att få den digitala basenheten länkad till en större elektronisk ordbok, som kan förse dess lemman med uppgifter om böjning, uttal m.m. men framförallt med betydelseangivelser. Det digitala hyperlexikonet (en upplänkad, digital begreppsordbok) kan sedan steg för steg förse med allt fler länkar. I det sammanhanget kan vi tänka oss ihopdockning med andra digitala lexikografiska produkter som synonymordböcker, historiska ordböcker osv. men även med elektroniska encyklopedier.¹ Här kan vi bl.a. nämna att förarbetet redan gjorts för att hopkoppla basenheten med Dahlgrens Glossarium (över obsoleta ord i svenskan) som sedan något decennium tillbaka existerar i elektronisk form (Lange 1992) och vars ordförråd placerats in i det aktuella begreppssystemet.

¹ Här kan vi bl.a. nämna att förarbetet redan gjorts för att hopkoppla basenheten med Dahlgrens Glossarium (över obsoleta ord i svenskan) som sedan något decennium tillbaka existerar i elektronisk form och vars ordförråd placerats in i det aktuella begreppssystemet.

Namnet Roget i NE och träffar på sökverktyget Google

Om vi slår vi upp namnet Roget i NE (Nationalencyklopedin) får vi intet svar, däremot frågan: "Kan du ha menat råget (dvs. hondjur av rådjur) eller drogett (en varpmönstrad väv)"?

På söksträngen "Roget's Thesaurus" på nätet (Google) får jag (den 4 september 2006) 935.000 träffar. Namnet Roget är således okänt för NE som dock har uppslagsordet "thesaurus". Men utan hänvisning till Roget.

I den engelskspråkiga världen brukar man framhålla att de tre viktigaste böckerna är Bibeln, Webster's Dictionary och Rogets Thesaurus på tredje plats. Här hemma är "thesaurus" ett relativt okänt begrepp. Citatet nedan från boken Peter Pan av J. M. Barrie i vilken kapten Krok karakteriseras skulle knappast förstås utan förklarande not på svenska:

"The man is not wholly evil - he has a Thesaurus in his cabin"

Lite om Roget

Engelsmannen Peter Mark Roget (1779–1869) var både fysiker och filolog. Första utkastet till den sedermera så berömda begreppsordboken skrev han redan 1805. Det är två år innan Noah Webster påbörjade sin likaså ryktbara ordbok. I nästan hela 50 år höll Roget sin thesaurus hemlig. Inte förrän han fyllt 73 år lät han publicera sitt jättemanuskrift. Sedan dess har Rogets thesaurus kommit i ständigt nya utgåvor. Den tycks för varje år bli allt populärare. Förstautgåvan från 1852 innehöll 15.000 ord. Den tionde utgåvan 1992 omfattade över en kvarts miljon ord. Det märkliga är att grunden – begreppssystemet – förblivit intakt. Idag förvaras Rogets originalmanuskript på *The Karpeles Manuscript Museum* i Charleston USA.

Vad Rogets thesaurus är och inte är

Vad är det för skillnad mellan en thesaurus och en synonymordbok? Ofta likställs en thesaurus med en synonymordbok. Men en Rogetthesaurus är inte bara en synonymordbok. Den kan tjänstgöra som sådan men är något mycket mer. I en synonymordbok är informationen begränsad till att ge ersättningsord, till exempel till ordet *potatis*:

potatis, jordpäron, potäter, pantoffler, plugg osv.

Samma information möter i thesaurusen men därutöver också besked om *alternativ* till *potatis* som tillhör vid matlagning:

potatis (jordpäron, potäter, pantoffler, plugg), pasta (makaroner, spaghetti, tagliatelli, penne, cotelli), ris (långkornigt, rundkornigt, råris osv.)

I en definitionsordbok får vi veta (i betydelsedefinitionen) att potatisen är ett födoämne. Samma information får vi i thesaurusen genom att ordet återfinns under ett begrepp som **Förtäring** (i Bring nr 298). Vi ser alltså att thesaurusen implicerar den information som ges i synonymordbok och definitionsordbok. Thesaurusen har alltså motsvarigheter till de i konventionella definitionsordböckernas logiska enheter (synonymer och överglor). En informationstyp av annat slag är den som vi finner i thesaurusen när *potatis* vid sidan av *äpple, piller, pärla, droppe, blåsa, böld, knopp* osv. exemplifierar begreppet **Trindheter**. I en konventionell definitionsordbok skulle sådan information ligga i definitionens "särskiljande kriterium" (*potatis* 'födoämne med trindartad form'). Denna information ('trindartad form') är icke-logisk till sin natur. Den bygger inte på tankemässig relation av typen över-, under- eller sidoordning utan har mer med "verkligheten" att göra. Sådana informationsenheter är ontologiska. I begreppet **Förtäring/Födoämne** är *potatis* således en logisk enhet. I begreppet **Trindheter** är *potatis* däremot en ontologisk enhet.

Thesaurusen är i huvudsak inriktad mot *produktion*. Den ska ge tankeimpulser, hjälp att tänka i nya banor, vägledning i för användaren tidigare okänd ordterräng osv. Så fungerar inte en synonymordbok. Den förutsätter i stället att satsen eller meningen formulerats i ett första steg och att den som talar eller skriver i ett andra steg byter ut ett ord mot ett annat i en fixerad, lineär sträng. Den vill servera synonymer, dvs. ge en lista av ord som är "utbytbara i kontext" i en redan formulerad sträng (se Lange 2006). Thesaurusen vill däremot komma in före detta, ligga steget före. Den ska kunna ge ord som ska vara själva utgångspunkten för tanke och formulering. Begreppet med dess ord är steg 1 i tankebearbetningen, inte steg 2 i en korrigering.

I tablån nedan har jag samlat en knippe karakteriserande nyckelord för en Rogetthesaurus.

en produktionsordbok	den ska ge tankeimpulser, hjälp att tänka i nya banor, vägledning i för användaren tidigare okänd ordterräng osv.
ett nätverk av relationer	formella och betydelsemässiga
begreppsordbok	har en systematisk del vid sidan av den alfabetiska
allmänspråkig	sparsam med rena fackord

hierarkisk	systemet har sex huvudklasser och ca 1000 begreppsklasser, begreppsklasserna består av paragrafer osv.
öppen	nya ord kan hela tiden tillföras
aktiv	i motsats till den passiva ordbokstypen (Svensén,2004:19f) ²
saknar orddefinitioner	betydelsen av orden framgår genom inplacering i systemet
semantiska fält	semantiska fält återfinns ofta i paragraferna
synonymer	thesaurusen förtecknar synonymer
logisk	en logisk, paradigmatiske och intensionell dimension. Innebär hierarkisering i över-, under- och sidobegrepp. I samma dimension återfinns betydelsefälten, de s.k. <i>semantiska fälten</i> , som innehåller listningar av betydelsebesläktade ord. Grunden i denna dimension ligger i betydelseinnehållet. DJUR är hypernym till <i>klövdjur</i> som därmed är hyponym till DJUR. <i>Klövdjur</i> och <i>hovdjur</i> är kohyponymer till DJUR. <i>Svin</i> och <i>gris</i> är synonymer i det större semantiska fältet <i>klövdjur</i> tillsammans med kohyponymen <i>vildsvin</i> . Synonymerna <i>galt</i> och <i>orne</i> är hyponymer till <i>svin</i> o.s.v. Hypernymer, hyponymer, kohyponymer och synonymer är exempel på s.k. <i>logiska</i> relationer. Vi kan också säga att orden står i ett paradigmatiske förhållande till varandra
ontologisk	den rör sig inom den <i>syntagmatiske, extensionella, encyklopediske</i> och därmed <i>ontologiske dimensionen</i> . Inom denna dimension uppvisar tesaurusen en ganska brokig uppsättning av associativa länkar mellan betydelseerna. Ex. <i>mustasch</i> i begreppsklassen Skrovlighet
associativ	ger såväl logiske som ontologiske associationer
kontrastiv (antonymer)	begreppsklasserna är där så är möjligt organiserade i motpar: ex. 1. Tillvaro – Intighet

² Svensén, Bo, 2004, Handbok i lexikografi. Ordböcker och ordboksarbete i teori och praktik. Norstedts Akademiska Förlag. Stockholm.

Rogets thesaurus – en ontologi

Rogets thesaurus är ytterst en ontologi (en teori om ”det som finns”). Den tillhandahåller ett system av begrepp att infånga världen i – i alla dess olika existensformer i. En ontologi, så också Rogets thesaurus, utgår vanligtvis från varats olika tillstånd såsom abstrakter, substanser, egenskaper, tid osv. Och det förutsätts att dessa tillstånd eller ”statusar” kan delas in i olika nivåer. Systemet i Rogets thesaurus utgörs av en samling begrepp eller idéer – (vanligtvis ca 1000 stycken) och deras relationer, organiserade hierarkiskt och kontrastivt.

Rötterna till Roget finns i empiristen John Lockes (1632–1704) filosofi och dennes ambition att skapa en sammanhängande beskrivning av föreställningarna (idéerna) om världen.

En ontologi av just Rogets typ lämpar sig synnerligen väl som ”hyperlexikon”, dvs. som basenhet i ett kommunicerande nätverk av lexikografiska och encyklopediska produkter med siktet inställt på hög interoperabilitet. Att begreppssystemet har över 150 år på nacken är inget minus. Dagens datoriserade informationsbehandling återanvänder inte sällan äldre idéer. Som exempel kan vi exempelvis peka på hur man idag återuppväckt den engelske sjuttonhundratalsprästen Thomas Bayes’ tankar om processandet av osäker information (där dataspråken RDF och OWL översätter informationen till ett bayesianskt nätverk).

Systemet

Makrostrukturellt består en Rogetthesaurus (så ock Bring) av två delar, en alfabetisk och en systematisk. I den alfabetiska återfinns orden med begreppsklassnummer utsatta. Några ordförklaringar finns inte. I den systematiska delen ligger orden insatta i minst en – men ofta i flera – av de tusen begreppsklasserna. Dessa är i sin tur underordnade sex huvudklasser.

De tusen begreppsklasserna är med några undantag organiserade i motpar.

Begreppsklasserna är i många Rogetthesaurer också strukturerade i *sektioner*, dvs. ett slags mellannivå mellan huvudklass och begreppsklass. Detta framgår dock inte i originalutgåvan av Bring, som icke explicitgör systemets huvudklasser, sektioner eller motpar.

Begreppsklasserna består av sekvenser av ord ordnade i stycken eller *paragrafer*.

Paragraferna i sin tur är uppdelade i tre grupper: en för substantiv (s), en för verb (v) samt en för adjektiv och adverb (a). Till den senare förs också idiom och talesätt.

Kort beskrivning av systemets sex huvudklasser

De sex huvudklasserna namnges och översätts således inte i Bring. Hos Roget får de heta **Abstract relations, Space, Matter, Intellect, Volition** och **Emotion**. I den tyska versionen (exv. Wehrle & Eggers) heter de **Begriffliche Beziehungen, Raum, Stoff, Geistesleben, Gebiet des Wollens** och **Gefühlsleben**. En inplacering av Brings begreppsklasslista i detta system ger:

I Abstract Relations	1–179
II Space	180–315
III Matter	316–449
IV Intellect	450–599
V Volition	600–819
VI Emotion	820–1000

I

Thesaurusen tar sin utgångspunkt i ett slags icke-konkreta föreställningarna och de första 179 begreppsklasserna bildar den första huvudklassen. Denna kan liksom de övriga huvudklasserna sektionindelade; lite olika i olika Rogetversioner även om överlappningen är betydande. De allra första åtta (1–8) begreppsklasserna brukar sammanhållas till sektionen **Existence** i engelsk version eller **Das Sein** i tysk version. Därpå följer sektionerna (i min översättning) **Relationer, Kvantitet, Ordningsföljd, Numeriska begrepp, Förändring och Kausalitet**. Redan från början ställs begreppsklasser mot varandra där så är möjligt. Begreppsklass nummer 1 Tillvaro följs omedelbart i nummerföljden av sin motpol begreppsklass nummer 2 Intighet.

II

Från det abstrakta övergår systemet (180–315) till att behandla **Space/Raum (Rum)**, dvs. allmänna rumsbegrepp, dimensionsbegrepp, formbegrepp som exempelvis krökning och rakhets osv. Den sista kategorien bland rumsbegreppen är **Motion/Bewegung (Rörelse)**.

III

Från *Space/Raum/Rum* går systemet (316–449) sedan över till *Matter/Stoff (Materia)* tredje huvudklassen. Den brukar i Rogettraditionen delas upp i tre delar: *Matter in general/Grundbegriffe (Allmänna begrepp 316–320)*, *Inorganic matter/Unorganische Materie (Oorganisk materia 321–356)* och *Organic matter/ Unorganische Materie (Organisk materia 357–449)*.

Sinnesintryck av alla slag *känsl*, *smak*, *lukt*, *ljud* och *ljus* hör till den organiska materien och som exempel på det associativt utvidgande i systemet kan vi påpeka t.ex. att till ljud förknippas musikljud och därmed musiker och därmed musikinstrument osv.

IV

Efter det abstrakta, rummet, materien träder människan själv tydligare än tidigare in på scenen (450–599) med sitt *Intellect/Geistesleben (Tankeliv)* och med allt som därmed kan förknippas. Den fjärde huvudklassen delas i regel upp i två avsnitt. Det första handlar om hur idéer skapas (*Formation of ideas/ Geistige Betätigung 450–515*) och det andra hur de kommuniceras (*Communication of Ideas/Kundmachung der Vorstellungen 516–599*).

V *Vilja* (600-819)

Huvudklassen *Vilja* (600-819) delas upp i två huvudsektioner. Det ena handlar om den enskilda viljan, viljan som ett själsligt fenomen medan den andra avser en social, mellanmänsklig aspekt. De två huvudsektionerna indelas i sammanlagt nio underklasser. Den första av dem alla är begreppsklassen **600 Vilja** och den sista **Sparsamhet (819)**.

VI *Känsla* (820-1000)

Den sjätte och sista huvudklassen *Känsla* (820-1000) med sina 180 begreppsklasser är kategoriserad enligt ett slags modell där begreppet får sitt språkliga uttryck i fem underavdelningar av känslor eller sinnestillstånd: allmänna, individuella (personliga), deltagande, moraliska, och slutligen religiösa.

Sammanfattningsvis kan vi konstatera att thesarusens tankevandring startar i begreppsklassen **1 Tillvaro** och slutar i den religiösa sfärens begreppsklass **1000 Kyrkbyggnad**.

Rogettraditionen

Produktionen av synonymordböcker i Sverige har historiskt sett varit tämligen kort och inte särskilt intensiv. De svenska synonymordböckerna har i regel varit ganska torftiga och sällan gett någon djupare vägledning. Undantaget är möjligen A.F. Dalins *Svenska språkets synonymer* (1870) som innehåller kortfattade resonemang om skillnader i betydelse och bruk synonymerna emellan. Annorlunda i England där Rogets thesaurus tillkom i en stark tradition av synonymordböcker. Även i Tyskland och Frankrike har det genom seklen producerats ett stort antal synonymordböcker (Hüllen, Werner, 2004, *A history of Roget's thesaurus*). Det är därför föga förvånande att Rogetthesaurusen har en lång tradition i Tyskland. Låt oss belysa den med några ord. Den första tyska Rogetthesaurusen utarbetades av A. Schlessing i slutet av 1800-talet (*Deutscher Wortschatz oder Der passende Ausdruck : Praktisches Hilfs- und Nachschlagebuch*). Den andra representeras av Hugo Wehrles förbättrade versioner av Schlessings verk. År 1961 kom den tredje versionen i samarbete med Hans Eggers (Wehrle & Eggers), en fullständigt omarbetad och utökad version som hade tagit ett och ett halvt decennium att göra.

Det är intressant att se vilka argument Eggers anför för denna nya utgåva. Han pekar på förtjänsterna i det robusta och väl utprovade systemet:

indem er den gesamten Wortbestand in einem wohlerwogenen und langerprobten System von Begriffsklassen ordnet

i vilket nya ord har kunnat inplaceras (varvid en del obsoleta ord fått stå tillbaka):

So ist anstelle (i stället för) einer beziehungslosen Ansammlung toter Wörter ein höchst lebendiges Gebilde entstanden...

Överskådligheten i systemet har bidragit till dess framgång:

Die Brauchbarkeit und der große Erfolg von Rogets Werk beruht nicht zum wenigsten auf seiner Übersichtlichkeit. Die Einteilung in nur sechs Hauptgruppen und die gut durchdachte Anordnung der Artikel innerhalb der Hauptgruppen ermöglicht es dem Benutzer, sehr rasch mit der Anlage des Werkes vertraut zu werden. Erfahrungsgemäß ist er sehr bald in der Lage, in den meisten Fällen den gesuchten Artikel sofort aufzuschlagen, ohne erst den Umweg über das Register zu gehen.

Bring underlåt helt att åskådliggöra makrostrukturen i den systematiska delen. Däri liknar Bring den första tyska versionen – Schlessings. Eggers hävdar vidare att att kritikerna angrep fel saker i Rogetthesaurusen. De angrep själva systemet och flera årtionden förflöt innan man förstod att ett det inte går att skapa ett invändningsfritt begreppssystem:

Viele Jahrzehnte mußten vergehen, bevor sich die heute wohl allgemein anerkannte Erkenntnis durchsetzte, daß es unmöglich ist, ein objektiv und unanfechtbar gültiges, allgemein verbindliches Begriffssystem zu schaffen, welches sich für jede Sprache anwenden läßt und die Aufnahme eines jeden Wortschatzes ohne Härten und Widersprüche gestattet.

I 1961 års tyska utgåva strävade man medvetet att ligga nära den engelska Roget även om man förnyat bl.a. begreppsklassnamnen avsevärt.

Brings excerpering

Stickprov fram till och med 1922

Hur ”moderna” ord har Bring? Jag har gjort några stickprov för att få fram hur långt framåt i tiden Brings ordförråd sträcker sig. Ordboken kom ut 1930. Jag tar ett år i taget utgående från NEO:s uppgifter om förstabelägg. Jag börjar vid sekelskiftet 18 – 1900.

Fram till första världskriget flyter det på (1914 *hydroplan*, *pacifist* 1915 *furir*, *placering*, *relevans*, *suffragett*). Har Bring sneplat i en engelsk Rogetversion? Det bör i så fall varit 1911 års utgåva. De uppräknade orden ger intryck av det.

Efter det blir det riktigt svårt att hitta exempel. Det rinner inte till något vidare. Av NEO:s ord från 1916 har vi *antimilitarist* (engelskt inflytande och därmed Rogetinflytande?) men inte *servitris* trots att *servitör* från 1904 finns med. Det hade lätt kunnat avstavats på Brings sedvanliga manér.

Från 1917 hittar jag *bolschevik* (med samma stavning som i SAOB) och *radio*. Från 1918 *huligan*, *teknolog* och *sovjet*. Från 1919 *droska* och *jazz* Men ej *jazza* från 1921. Av alla sammansättningar med förleden *fack-* från 1919 har Bring endast *fackmässig* och *fackterm*. Det kanske tyder på att andra som *fackkunnig*, *facklitteratur*, *fackminister*, *fackspråk*, alla från 1919, ännu inte har etablerats.

Från 1920 har jag bara hittat *grymtning*. Brings saknar *fascist* och *kulsprutepistol* från 1921 (har *kulspruta* från 1874) men har *vernissage* från samma år. Har inte heller *socialminister* från 1921. Ordet *pansarbil* från 1921 kunde lätt ha hakats på *pansar-* (-båt och -fartyg) från 1869 respektive 1863. Från 1922 finns *rundradio*. Här slutar mina stickprov.

Sammanfattningsvis kan vi hävda att de ord som i NEO har sina förstabelägg från 1914 och framåt är mycket dåligt företrädda i Bring. Orsakerna härtill kan vara flera: 1) Bring har inte excerperat samtidsorden särskilt flitigt 2) de som trots allt finns härflyter från engelsk version av Roget och slutligen 3) NEO (dvs. ytterst SAOB) har i vissa fall för sena förstabeläggsuppgifter som *refrängvers* som finns i Bring (tryckt 1930) men vars förstabelägg i SAOB är från 1935.

Brings förhållande till Roget

Har Brings ordurval påverkats av Roget? I sitt företal skriver Bring att hans ”ordlista” är en ”efterbildning” av Roget men han nämner också att det existerar ”tyska efterbildningar”. Är Brings ordbok en ren översättning av Roget? Nej, därtill är oöverensstämmelserna för många i ordsekvenserna, för att inte nämna det iögonenfallande avsteget från Roget som ligger i Brings sinnrika ordavstavning inne i paragraferna. Denna teknik saknar helt motsvarighet i Roget (1911). Men ordstoffet i Brings paragrafer är ändå otänkbart utan förlaga i Roget (eller annan Rogetordbok). Låt oss titta närmare på Brings *begreppsklass 256 Skrovlighet*. Där ligger bl.a. ordet *mustasch* i den andra substantivparagrafen (s2):

borst (-ighet), ragg, lugg, rugg, tagel, (stubb-, hull-, morr-, polka-)hår, hår-ighet (-lugg, -sida, -stripa, -tofs), (hår-)test, nedhårning, ull, man, lock, fläta, tupé, skägg (-botten), kind- (hak-, pip-)skägg, polisong, mustasch, knävelborr...

Begreppsklassen motsvarar Rogets *Roughness* där vi i samma paragraf (den andra substantivparagrafen) återfinner *moustache*:

brush, hair, beard, shag, mane, whisker, moustache, imperial...

Som framgår har vi på plats -1 (dvs. minus ett) i sekvensen ekvivalenterna *polisong* och *whisker*. Bring följer således Roget men är ingen direkt översättning utan snarare en fri bearbetning med annorlunda grafiska konventioner (avstavningarna).

I begreppsklassen 272 *Fordon* (s6) möter oss följande ordsekvens:

korg, hink, tråg, slev, sked, spade, skyffel.

Vi kan här misstänka att Bring sneglat på Rogets begreppsklass *Vehicle* där engelskans motsvarighet till *skyffel* ligger (*shovel*).

Vi väntar dock med mer långtgående slutsatser rörande Brings förhållande till den engelska Roget (1911) tills vi bättre vet om och i vilken grad Bring kan ha använt Schlessings tyska bearbetning av Roget som utkom redan i slutet av 1800-talet (andra upplagan 1892).

Bring (biografiskt)

Sven Casper Bring föddes 1842 och dog 1931. Han utbildade sig till jurist, blev vice häradshövding och civilrådman i Uppsala. Hans skriftförteckning omfattar förutom ordboken en ”populär” översättning av Dantes Den gudomliga komedien (1905–1906) och en kortfattad översikt av olika Danteöversättningar (1914).

Hur behandlas ord tillhörande ett och samma rede i Bring?

Har ord tillhörande ett och samma rede, som exv. verbet *blåsa*, substantivet *blåst* och adjektivet *blåsig* identiska begreppsklassuppsättningar? Det skulle i så fall underlätta inplaceringen av nya ord (dvs. sådana som Bring saknar) i systemet. Tabellen anger begreppsklasserna för de tre orden i Bring:

	338 Luft	347 Strömning	349 Luftström	385 Avkylning
<i>blåsa</i>	v1. luft-a (-torka), ventilera, (om-)fläkta, blåsa , storma, mulna, klarna, ruska, spå väder.	v1. strömma, spruta, (över-)svalla, över-svätta, flyta, blåsa .	v1. (ned-, upp-) blåsa , storma, brisa i, vädra, ventilera, fladdra, fläkta, (in-)andas, respirera, pusta, flåsa, flämta, prusta, frusta, fnysa, fräsa, väsa, snörvla, nysa, hosta, hicka	v1. (av-, ut-)kyla, (av-)svala, (av-)svalna, taga sig en avkylare, svalka, lufta, uppfriska, fläkta, blåsa , draga, stelna, förkyla, hacka tänder, vintra (på, till), (till-)frysa, tjäla, isbelägga, lägga sig, (ned-)isas, (av-)slockna, (av-, ut-)släcka, nedbrinna.
<i>blåst</i>		s1 <i>Strömning</i> ; (havs-, luft-)ström, (ut-)flöde, svall (-ning), lopp, spring-brunn (-källa, -vatten), (öron-)spruta, luftdrag, vind, blåst .	s1 <i>Luftström</i> ; vind (-fläkt, -flöjel, -kast, -kuling, -kåre, -pust, -riktning, -ros, -sidan, -stöt), strykande vind, rum vind, förde-(med-, mot-, sid(o)-, kust-, land-, pålands-, virvel-) vind, (land-)bris, kul (-ing), fläkt, kåre, pust, il, väder-il (-virvel, -hane), kultje, blåst , slör, (...)	s3 blåst , blåsväder, fläkt, luft-drag (-ning), drag (-hål, -lucka), golvdrag, förkylning, val-hänthet;
<i>blåsig</i>	a1. luft-ig (-tom, -tät), eterisk, drag-ig (-fri), blåsig , (kav-)lugn, (kav-)stilla, ljum, varm, klar, kall, mulen, moln-diger (-fri, -hölj, -ig), skyhöljd, ruskig, åskdiger, vår-frisk (-lig), klimat-isk (-ologisk), atmosfärisk, barometrisk, meteorologisk;		a1. blåsig , byig, stormig, cyklonartad, skarp, bitande, åskdiger, narig, ilig, förlig, vindrätt, laber, dragig, luftig, lävart.	a1. kylande, sval, svalkande, blåsig , genom-trängande, frys-(golvs-, spräng-)kall, oeldad, ut-(ned-)brunnen, val-en (-hänt), höst-lig (-lik), frost-ig (-klar), vinterlig, is-ande (-ig, -kall, -lagd).

Vi kan notera att verbet *blåsa* genomgående i sina olika begreppsklasser ligger i v1-paragrafer. De är på så vis att betrakta som centrala ord när det gäller att uttrycka begreppsklasserna i fråga. Substantivet *blåst* är nollat för Luft. Ordet är däremot centralt för **Strömning** och **Luftström** (s1-paragrafer) men något perifert som aspekt på begreppet **Avkylning**. *Blåst* saknas helt i Luft där det är onödigt eftersom **Luftström** implicerar Luft. *Blåsig* är nollat i **Strömning** men får inleda en sekvens av väderord i a1-paragrafen för **Luftström**. Som vi ser ligger ordet också i a1-paragraferna för Luft och **Avkylning** men är inte huvudglosa i någondera. Inplaceringen av ett ord måste ta hänsyn till vilken sekvens av ord det tillhör och att ord tillhörande samma rede inte har identiskt samma begreppsklassuppsättningar.

Polysemi och homonymi

Homonymer separeras på flera sätt i Bring. I det alfabetiska registret har de naturligtvis olika begreppsklassuppsättningar. Om orden tillhör olika ordklasser sätts ordklassbeteckning ut, *torka* (sbst.) respektive *torka* (vb.). Är ordklassen densamma anges betydelsen inom parentes, *förskjuta* (förkasta) respektive *förskjuta* (förskottera). I vissa fall kan en kombination *blåsa* (sbst.), *blåsa* (vb.), och *blåsa* (musikinstrument) förekomma.

½-klasser.

Bring har utökat begreppsklasslistan delvis på egen hand. I Bring finns utöver de 1000 klasserna 15 st av Bring (med eller utan förlaga) infogade klasser försedda med ½-nummer: 20½, 100½, 125½, 126½, 175½, 180½, 356½, 359½, 450½, 465½, 480½, 615½, 627½, 687½, 927½;

½-klassen har flera funktioner. Den slutsats vi kan dra av sammanställningen nedan är att ½-numren ibland är pol i motpar ibland är ”singel” (se nedan).

19 Eftergörande – 20 Ursprunglighet – 20½ Modifikation

19 och 20 bildar motpar 20½ är singel

100 Flerhet – 100½ Minus – 101 Noll

Samtliga är singlar.

125 Morgon – 125½ Dag – 126 Afton – 126½ Natt

125 och 126 bildar motpar. 125½ och 126½ bildar motpar.

175 Inflytande – 175½ Oansenlighet – 176 Benägenhet

175 och 175½ bildar motpar 176 är singel.

180 Utsträckning – 180½ Avsaknad av utsträckning – 181 Region

I Wehrle & Eggers bildar 180 och 181 motpar (Der nichtumschriebene Raum vs Umschriebener Raum). Brings infogande av 180½ gör att vi som ena pol får 180 och som motpol både 180½ och 181.

356 Olja – 356½ Kåda – (357 Organism)

356 och 356½ är singlar

359 Liv – 359½ Kropp – 360 Död

359 och 360 bildar motpar. 359½ är singel

450 Förnuft – 450½ Oförnuft – (451 Eftertanke)

450 och 450½ bildar motpar

465 Särskiljande – 465½ Sammanblandning – 466 Uppskattning

465 och 465½ bildar motpar. 466 är singel.

480 Omdöme – 480½ Upptäckt – 481 Omdömeslöshet

480 och 481 bildar motpar. 480½ är singel.

615 Drivfjäder – 615½ Grundlöshet – 616 Betänklighet

615 och 616 bildar motpar. 615½ är singel.

627 Metod – 627½ Väg – 628 Medelväg

Samtliga är singlar

686 Ansträngning – 687 Vila – **687½ Uppvaknande**
686 och 687 bildar motpar. 687½ är singel

926 Plikt – 927 Pliktförgätenhet – **927½ Frikallelse**
926 och 927 bildar motpar. 927½ är singel.

Som vi kan se sprängs motparen ofta av en ½-klass. Den är dock inte att betrakta som ett mellanläge: exv. 359 Liv – 359½ Kropp – 360 Död. Likaså 480 Omdöme – 480½ Upptäckt – 481 Omdömeslöshet;

Mellanlägen finns bland heltalen. I 129 Barndom – 130 Åldring – 131 Manbarhet är 131 ett slags *mellanläge* i en treställig uppsättning. Likaså 420 Ljus – 421 Mörker – 422 Dunkel där 422 är ett slags mellanläge i treställigheten. I 425 Genomskinlighet – 426 Ogenomskinlighet – 427 Halvgenomskinlighet är 427 ett mellanläge. I 430 Vitt – 431 Svart – 432 Grått är 432 ett mellanläge.

Sammanfattning om motpar och singlar:

I Bring har vi 1000 begreppsklasser med tillägg av 15 ½-klasser. 758 begreppsklasser bildar motpar. 257 är singlar.

Begreppsklasser och ämnesområden

I många fall liknar begreppsklassnamnet hos Bring beteckningen på ett ämnes- eller kunskapsområde. Om vi sålunda jämför Brings begreppsklassindelning med ämnesindelningen i SAB, dvs. klassifikationssystemet för svenska bibliotek, kan vi konstatera att en handfull av begreppsklasserna hos Bring är formulerade som fackområden. Det gäller: 364 Djurriket, 365 Växtriket, 366 Djur, 367 Växt, 368 Zoologi, 369 Botanik, 370 Djurskötsel, 371 Jordbruk, 417 Tonverktyg, 428 Färg, 560 Språk och 1000 Kyrkbyggnad. I SAB (klassifikationssystemet för svenska bibliotek) förses ämnesområdena med signum. Verbet *beså* tillhör begreppsklassen 371 Jordbruk i Bring. Ämnesområdet jordbruk har signum Qd i SAB.

Elof Hellqvists *Det svenska ordförrådets ålder och ursprung* (1929–1932) använder sig av två principer att organisera ordstoffet på, en etymologisk (långivande språk) och en ämnesmässig som tar sig uttryck i redovisningen av ett antal delvokabulärer som representerar olika ämnesområden exv. musikinstrument, resetermer, militärtermer osv. Hellqvist behandlar i första hand de nusvenska allmänorden under sina ämnesmässiga rubriker. Så även Bring.

SAB och Hellqvist vilar på en ämnesindelning. Är då Roget och därmed Bring ett försök att dela in världen i tusen ämnesområden? Svaret är nej. Rogets systemets begreppsklasser (idéer) går utanför ämnesindelningens snäva ramar och avser också framför allt vad vi kan kalla för ”egenskaper”. Bring går också utanför den ämnesmässiga indelningen som vi möter i NEO som snarast är ett slags fackområdesklassificering som lagts på allmänspråket.

Begreppsklassnamn hos Bring

Begreppsklassbeteckningarnas ändamålsenlighet kan alltid diskuteras. Bring listar de tusen begreppsklasserna rakt upp och ner utan att arrangera dem i motpar som brukligt är i Rogetutgåvor. Det försvarar bedömningen av hans val av beteckningar. Behöver namnen ändras i en ny svensk version (Thesaurus Lex)? För att få underlag för en eventuell revision ska vi granska Brings beteckningar närmare. Hur ser exempelvis hans polära beteckningar ut? För att få ytterligare belysning ska vi göra en jämförelse med de tyska ur 1961 års upplaga av Wehrle & Eggers.

Icke-konventionellt förknippade poler.

Motpar som Nytt – Gammalt, Fråga – Svar, med konventionellt uttryckta och etablerade poler samt morfologiskt markerade motpar som Vanlighet – Ovanlighet, Verklighet – Overklighet, förekommer naturligtvis i Bring och kan lätt förstås. Polerna, dvs. det polära uppfattas nog i sådana fall av brukaren även om de som i Bring står listade under varandra utan typografiskt vägledande arrangemang. Det är värre med ett motpar som Myndighet – Upplösning, en okonventionell förknippning utan stöd i ordbildningen. Sådana vimlar det av i Bring. Här följer ett antal exempel:

87 Ental – 88 Beledsagning

236 Sidoläge – 237 Motsättning

329 Struktur 330 – Grynighet.

Motparet kan med fördel idag ändras till Struktur – Strukturlöshet. W&E har Struktur – Strukturlosigkeit. Brings polbeteckningar bildar inte något enhetligt motpar och Brings urval av ord i de två polernas paragrafer känns heller inte tillräckligt ”polära”. Där Bring som korresponderande motord i motpolernas a1-paragrafer uppvisar *organisk* respektive *grynig* har Wehrle & Eggers motglosorna *strukturell* respektive *strukturlos*. Bring är helt enkelt föråldrad. Glosor som exv. *strukturell*, *strukturlöshet*, *ostrukturerad* osv. existerade inte vid tiden för Bring.

331 Friktion 332 Glättning.

Motparet kanske kunde omformuleras till Friktion – Friktionslöshet. W&E har Reibung – Reibungslosigkeit.

345 Sump – 346 Ö

656 Hälsosamhet – 657 Osundhet.

Varför ej Sundhet – Osundhet som motpar då *hälsosamhet* snarast är ett obsolet ord? Hälsa och Ohälsa är redan upptagna.

729 Fullbordan – 730 Omogenhet

Kan vi återuppliva det delvis avsomnade ordet *ofullbordad* (obrukligt i SAOB, men sammanlagt 3 belägg Språkbankens tidningstext från år 2001)? W&E har *Erledigung – Nichterledigung*, dvs. med eftersträvansvärd språklig symmetri. Nytt förslag: *Avslutat – Oavslutat*.

737 Myndighet – 738 Upplösning

Tanketråden mellan polerna är tämligen skör och långt ifrån självklar. I W&E finner vi *Autorität – Autoritätslosigkeit*.

865 Åtrå – Indifferens

Mindre lyckat med ett inhemskt versus ett främmande ord. Motsvaras av det mindre ogenomskinliga *Wunsch – Wunschlosigkeit* i W&E. Nytt förslag: *Intresse – Ointresse*.

357 Organism – 358 Oorganiskhet

Motsättningen gäller levande versus icke-levande stoff/materia. W&E har *Belebter resp Unbelebter Stoff*. Nytt förslag: *Organiskhet – Oorganiskhet*. Bring har orden *organisk* respektive *oorganisk* som förstaglosor i respektive a1-paragraf.

396 Sötma – 397 Strävhet i smak

W&E har *Süsse – Säure*. Nytt förslag: *Söthet – Surhet*.

448 Företeelse – 449 Försvinnande

W&E har *Sichtbarwerden – Unsichtbarwerden*. (*Appearance – Disappearance*). Något etablerat, självklart motsatsord till *försvinnande* med betydelsen 'att komma att visa sig', 'att bli synligt', 'att framträda' finns ej. Förslag: *Synliggörande/Uppdykande – Försvinnande*.

497 Grundsats – 498 Hållningslöshet

507 Förväntan och 508 Överraskning

Motparet är inte särskilt kontrastivt tydligt. W&E och Roget 1911 markerar polariteten mer distinkt (*Erwartung – Nichterwartung* respektive *Expectation – Lack of expectation*). Som motpolen till *Förväntan* kunde man eventuellt uppfatta begreppsklass 509 *Besvikelse*. I Rogetutgåvor står dock *Besvikelse* (*Enttäuschung / Disappointment*) som "singel".

525 Ögonskenlighet – 526 Okändhet

Ordet *ögonskenlighet* ('ngt som är uppenbart') är ett ovanligt ord, liksom adjektivet/adverbet *ögonskenlig(en)*. W&E har *Offenheit – Verborgenheit*.

547 Lättnarrad – 548 Bedragare

Bristande formell symmetri.

562 Ord – 563 Ordvarietet

Ska vara motpar vilket kan vara svårt att inse i Bring (jfr W&OE).

570 Klarhet – 571 Otydlighet

Varför ej *Tydlighet*?

567 Grammatik – 568 Språkfel

W&E har ett språkligt mer symmetriskt konstruerat motpar *Sprachrichtigkeit – Sprachwidrigkeit*.

578 Smakfullhet – 579 Smaklöshet

Har med språk och stil att göra vilket framkommer tydligare i W&E:s Sprachpflege – Sprachverderbnis.

580 Talröst – Förstummande

W&E har Stimme – Stimmlosigkeit.

588 Samtal – 589 Monolog

600 Vilja – 601 Ofrivillighet

609 Val och 610 Avslag;

Betydelsen av Brings *val* vetter mot 'valfrihet' (andraglosa i s1) W&E har Wahlfreiheit – Zwangslage och Roget (1911) har Choice – Absence of choice. Brings motpol kunde kanske vara *tvång*, som dock är upptaget (begreppsklass 744).

615 Drivfjäder – 616 Betänklighet

Motsvaras hos W&E av Beweggrund – Gegengrund och hos Roget av Motive – Dissuasion.

620 Syfte – 621 Slump

Mindre genomskinligt än Absicht – Unabsichtlichkeit hos W&E. Förslag: Avsikt – Oavsiktlighet.

622 Raskhet – 623 Slapphet

Genomskinligare i W&E: Zielstrebigkeit – Mangel an Zielstrebigkeit.

662 Botemedel – 663 Skadlighet

I Bring är Skadlighet till sitt begreppsinnehåll betydligt vidare uppfattat än motsvarande tyska Gift i motparet Heilmittel – Gift.

695 Anvisning – 696 Rådsförsamling

Associationen mellan polerna i motparet är svagare än i motsvarande Ratsschlag – Ratsversammlung hos W&E. Förslag: Råd – Rådsförsamling eller Inrådan – Rådsförsamling: Eventuellt kan förklarande parentes användas: Råd (Inrådan) – Rådsförsamling.

704 Svårhet – 705 Lättvindighet

Beteckningarna kan förklaras av det faktum att även motparet 319 Tyngd – 320 Lätthet existerar.

708 Motstånd – 709 Sammanslutning

Ett inte helt genomskinligt motpar. W&E har Gegnerschaft – Mitwirkung. 709 Sammanslutning skall ej förväxlas med 712 Förening. Den senare är mer konkret i riktning mot 'organiserad grupp människor' och uppträder i systemet som "singel" (W&E har Zweckverband).

721 Frid – 722 Krigföring

Varför ej Fred – Krig (jfr W&E)?

755 Bemyndigande – 756 Annulering

789 Besittningstagare – 790 Restitution

825 Överkänslighet – 826 Kallblodighet

852 Modesak – 853 Löjlighet

Motparet är inte tillräckligt genomskinligt. Modesak motsvaras av Allgemeingeschmack hos W&E och Löjlighet av Geziertheit (ung. ’tillgjordhet’).

856 Åtrå – 866 Indifferens

Motparet är assymetriskt, tämligen dunkelt om än inte helt ogenomskinligt. Motsvaras hos W&E av det mindre ogenomskinliga Wunsch – Wunschlosigkeit.

870 Förundran – 871 Antaglighet

875 Förnämhet – Plebej

885 Oförskämdhet – 886 Kryperi

Kommentarer till enskilda begreppsklassbeteckningar

351 Luftrör

Leder tanken alltför ensidigt i riktning mot betydelsen 'andningsorgan' men bör uppfattas vidare än så vilket också bättre framgår av W&E:s *Luffführung*. Förslag: *Luftkanal*.

354 Svampighet

motsvaras hos W&E av *Breigigkeit* dvs. snarast 'grötighet' som är tredjelediga i s1-paragrafen hos Bring.

450 Förnuft

Hos Bring är det inte lätt att på ytan förstå skillnaden mellan 450 Förnuft, 498 Förstånd och 502 Vett. Snarlikt hos Roget och W&E. Vi också kan notera en del oöverensstämmelser mellan versionerna i fråga om gruppering i motpar.

466 Uppskattning

har med 'mätning' och 'gradering' (W&E: *Messung*) och inte med betydelsen 'positiv värdering' att göra. Tvetydighet i begreppsklassnamnen bör undvikas. Förslag: *Mätning/Gradering*.

521 Oegentlighet

är vilseledande och leder tanken till betydelsen 'olagligt förfarande' (NEO) men avser här snarare 'icke bokstavligt uttryckt', 'figurligt', 'överfört'. Andraglosan i s1 är bildspråk. W&E har beteckningen *Ausdrucksweise* ('uttryckssätt'). Roget har *Metaphor*.

630 Förnödenhet

Brings namn alltför konkret, avser snarare 'behov', 'det som behövs' i vidare mening. W&E har också *Erfordernis*, ej *Bedarfsartikel*.

634 Surrogat

Brings klassbeteckning saknar motsvarighet både hos W&E och Roget.

726 Stridsman

Bring listar inte bara handlingsutförande substantiv i begreppsklassens ordsamling, vilket namnet kanske antyder, utan även ord som *garnison*. W&E har klassbeteckningen *Streitmacht*.

742 Genstörtighet

Adjektivet/substantivet *genstörtig(het)* är mindre vanligt förekommande i samtidssvenskan. Kan kanske ändras till *Motsträvighet*?

767 Sökande

Dubbetydigheten (nomina agentis eller abstraktum) i begreppet *Sökande* bör undvikas. W&E har ty *Bittsteller*, dvs. mer entydigt.

840 Förlustelse

Sportord och beteckningar för olika idrottsgrenar har egen paragraf under 840 Förlustelse (andra paragrafer är bordets nöjen, fest, bal, teater osv.) W&E har inför en egen stor begreppsklass (Sport) på den plats där Bring har en liten begreppsklass på sex rader: 728 Valplats. Den tyska redigeringen känns motiverad.

778 Gemensamhet

avser 'egendom'. Kan eventuellt ändras till Delägarskap.

794 Bytande

heter i W&E Handel och Brings 797 Handel heter hos W&E Kaufmannschaft.

Inskjutna begreppsklasser

ibland inskjuts en begreppsklass mellan polerna i ett motpar. Denna markeras med ½: 359 Liv 359½ Kropp 360 Död. Likaså i 480 Omdöme 480½ Upptäckt 481 Omdömeslöshet samt i 615 Drivfjäder – 615½ Grundlöshet – Betänklighet.

Bristande överensstämmelse Bring och W&E

I thesaurusen har vi både Girighet (817 i Bring och 819 Geiz i W&E) och Sparsamhet (819 hos Bring och Sparsamkeit (817 i W&E). Detta gör att vi har olika motpar i Bring & W&E. Hos Bring får vi motparen: 816 Frikostighet – 817 Girighet respektive 818 Slöseri – 819 Sparsamhet. I W&E får vi: 816 Freigebigkeit – 817 Sparsamkeit respektive 818 Verschwendung – 819 Geiz.

Personbeteckningar bland begreppsklasserna i Roget/Bring

Begreppsklassnamn i form av personbeteckningar finns åtskilliga i Bring . De består med vissa få undantag – logiskt nog – enbart av s-paragrafer: 504 Vettvilling, 513 Siare, 524 Uttolkare, 534 Budbärare, 540 Lärare, 541 Lärjunge, 548 Bedragare, 553 Minnestecknare, 690 Verkställare, 710 Motståndare, 711 Hjälpare, 726 Stridsman (ej enbart s-paragrafer), 753 Vaktare, 754 Fånge, 767 Sökande, 779 Innehavare, 792 Tjuv, 801 Skattmästare, 844 Rolighetsmakare, 854 Narr, 887 Gåpåare (ej enbart s-paragrafer) 890 Vän, 891 Ovän, 899 Gunstling, 912 Välgörare, 913 Ogärningsman, 935 Smickrare, 936 Förtalare, 941 Kanalje, 948 Hedersman, 949 Usling, 962 Libertin, 967 Domare, 968 Lagkarl, 977 Ängel (ej enbart s-paragrafer), 978 Djävul (ej enbart s-paragrafer), 994 Magiker, 997 Lekman (ej enbart s-paragrafer).

Adjektiv i begreppsklassnamnen

Enda exemplet i Bring där begreppsklassens namn är ett adjektiv är **547 Lättnarrad**

Motpar och singlar

Man kan skilja mellan begreppsklasser som ingår i *motpar* å ena sidan och sådana som inte gör det å den andra. De sistnämnda kallar vi *singlar* . En begreppsklass kan med andra ord vara ”bunden” eller ”fri” (s.k. ”singel”).

Mellan polerna i motparet kan ibland fogas en *neutral* begreppsklass. Vi kan då tala om *treställiga förbindelser*:

Exv.

129 Barndom – 130 Åldring – 131 Manbarhet där 131 är ett slags mellanläge i en treställig uppsättning.

I 420 Ljus- 421 Mörker 422 Dunkel är 422 är ett slags mellanläge i treställigheten. Singlar är exv. 624 Upphörande, 625 Arbete m.fl.

Bring har inplacerat i systemet ett slags tilläggsklasser märkta med $\frac{1}{2}$ (halvbeteckningar). Dessa är ej gradlägen i någon skala. Tilläggas kan att även Wehrle & Eggers använder sådana tilläggsklasser (exv. 175 a som dessutom överensstämmer med Brings 175 $\frac{1}{2}$).

Bring: främmande – inhemskt

Finns puristiska tendenser eller inte i Bring i fråga om begreppsklassnamnen? Vi kan jämföra Bring med Wehrle & Eggers och bland annat konstatera att Bring har främmande **Attraktion** där W&E har inhemskt **Anziehung**. Bring har främmande **Repulsion** där W&E har inhemskt **Abstossung**. Bring har **Konvergens** och **Divergens** där W&E **Zusammenlauf** och **Auseinanderlauf**. Brings begreppsklassnamn tyder inte på någon ”försvenskande” tendens.

Bring använder främmande och inhemskt utan uttalad tendens som i motparsbeteckningarna 329 **Struktur** – 330 **Grynighet** (där W&E har **Struktur** – **Strukturlosigkeit**).

Puristisk stavning

Bring uppvisar många lånord vars ordformer och stavning försvenskats men ofta på ett sätt som inte överlevt:

bordå, klaun, kordelogi, kricket, krupiär, kurry, kurtage, kurtoasi, kvodlibet, käppi, libhaber, låntennis, madera, masurka, merveljös, montgolfiär, nackspil, nonoparelj, nuvâté, papjemasché, s(ch)irocko, souvenir, tabeldåt, tomahåk, träd (trade)

Obsoleta och/eller kuriösa ord i Bring

En doft av förgången tid och 1800-tal stiger inte sällan upp ur Bring genom ord som:

ackompanjatrix, adjunktskärra, admonitionskollegium, aftonvardsdags, agalös, allmosebössa, allodialgods, antifebrinpulver, atlasklänning, avgärda hemman, barnkolerin, blanksmörja, bläckpulver, bodgosse, eldsläckningsmanskap, fyrktal, hittebarnshus. Vidare ord som bicyklist, cykel, velociped och ordet hjulryttare (266 Fortskaffning landvägen) för 'cyklist'.

Thesaurus Lex avser inte att rensa ut ord ur Bring för att de är ålderdomliga och mindre brukliga. Inte ens obrukliga ord skall slängas ut. Däremot ska de placeras på "tilläggslistor" och bli tillgängliga vid behov.

Här kan man inskjuta att ett relativt tydligt samhälls- och kulturavtryck får vi i begreppsklasserna som omfattar lagskipning, domstolar och rättsväsende i vid mening (fr.o.m. begreppsklass 965).

Glöm inte paragraferna

Paragraferna i Bring saknar strukturindikatorer – utöver indelningen i ordklass (s, v, a). Väl inne i paragraferna får brukaren själv dra upp betydelsegränserna där. Så här ser begreppsklassen 423 Ljuskälla ut i Brings originalversion.

§

I Thesaurus Lex vill vi markera gränserna med kursivering:

Substantiv

sol, solskiva, måne, planet, himlakropp, stjärna, stjärnenatt, vintergatan;
norrskan, zodiakalljus, komet, stjärnfall, meteor;
ljungeld, blix, kornblix, kulblix;
fosforescens

eld, eldgnista, flamma, låga, glöd;
elektricitet, lyse;
gas, gasglödljus, gaskandelaber, gaslampa, gaslykta, gaslysning, gaslåga;
olja, oljelampa, fotogen, fotogenlampa;
acetylen, acetylengas;
formljus, grenljus, kalkljus, stearinljus, talgljus, vaxljus, dank, vaxstapel;
veke, fosfor, tändsticka, tran;
fackla, bloss, lunta, pärt, pärtbloss, pärtklyka, pärtsticka, marschall

lampa, astrallampa, astralbordslampa, bordslampa, auerlampa, auerljus;
lampett, ljuskastare, ljuskrona, ljuslåga, krona, kronljus, lyster;
kandelaber, kandelaberarm, armstake, armljusstake, ampel;
lanterna, lykta, blindlykta

fyr, fyrbåk, fyrtorn, blänkfyr, blinkfyr, båk

fyrverkeri, fyrverkeripjäs, raket, pyroteknik

ljusöppning, fönster

Verb

tända, avbrinna;
lysa, fosforescera;
öppna

Adjektiv, adverb m.m.

*lysande, självlysande, elektrisk;
stjärnbeströdd;
genomskinlig*

I systemet finns en icke helt konsekvent, men ändå tydlig, strävan att knyta de olika ordklassgrupperna i paragraferna till varandra. En s1-paragraf skall i princip motsvaras av en v1-paragraf och denna i sin tur av en a1-paragraf. Mer dock i teori än i praktik. Eftersom det i regel finns fler s-paragrafer än v- och a-paragrafer kommer överensstämmelsen i ordklassgrupperingen inte bli konsekvent. Dock kan man säga att arrangemanget inbjuder till ordbildningsmässiga observationer. Vi kan ta begreppsklass 817 **Girighet** som exempel:

1	2
Girighet ; girigbuk, snikenhet, guld-törst, vinningslystnad, vinstbegär, fikenhet, närighet, glupskhet, mammons-dyrkan (-dyrkare, -tjänst, -träal), procent-are (-arränta, -eri), ock-er (-erränta, -rare), prej-are (-eri, -ning, -ningsförsök), publikan, utpressning, hård-het (-hjärtenhet, -hänthet), skinn-are (-eri), blodsugare, flåbuse, roff-are (-eri), rovgirighet, vampyr, egennyttia, själviskhet, sim-pelhet, falhet, besticklighet, simoni;	s2 snål-het (-jåp, -måns, -skjuts), smulgråt, in-snålning, knuss-el (-elsystem, -lare, -lighet), små-aktighet (-sinthet), gnid-are (-eri), illi-beralitet, njugghet, nidskhet, futtighet, för-knappning, svältkost, avund, missunnsamhet
v1. snik-a (-as), (efter-)fika, procenta, ockra, preja, utpressa, skinna och skava, gnida och skrapa (skava), hopskrapa, ligga åt, samka, samla, hugga (rappa) åt sig, roffa, hugga (för sig);	v2 snål-a (-as), insnåla, knussla, pruta, avundas, missunna.
a1. girig, sniken, vinningslysten, fiken efter, glupsk, omätlig, närig, rovgirig, hård (-hjär-tad, -hänt), egennyttig, självisk, besticklig, fal;	a2 (bond-)snål, gnidsk, nidsk, knusslig, gnidaraktig, meskin, njugg (-hänt), små-aktig (-sint, -tänkt), illiberal, futtig, fnaskig, karg, knapp, avundsjuk, missunnsam;

Det finns vidare ett slags *kärna – periferi* implicerad i paragrafsystemet. S1-, v1 och -a1-paragraferna hör mer till begreppskärnan än efterkommande paragrafer, dvs. s2-, v2- och a2-paragrafer osv.

Det existerar när så är möjligt korrespondens mellan paragraferna.

Överförda betydelser

Bring här överförda betydelser inplacerade i sina paragrafer. Ibland kan detta ge nya insikter. Själv stod jag undrande när jag stötte på ordet *matador* inplacerat i begreppsklass 500 Ljushuvud

s1 **500. Ljushuvud**; (*universal-*)geni, (*sekular-*)snille, *genius*, *mästare*, *ledande ande*, *härskar-ande* (-e, -natur, -snille), *tjusar-e* (-konung), *stor-het* (-man), *föregångsman*, *föresyn*, *anförare*, *ledare*, *själen i*, *auktoritet*, *orakel*, **matador**, *sol*, *stjärna*, *tänkar-e* (-blick, -panna), *fackman*, *häxmästare*, *trollkarl*.

Den överförda betydelsen 'om framstående person' som NEO anför, kände jag inte till. SAOB (M 478) ger förklaringen: (numera i sht skämtes) 'person som intager en dominerande ställning (i ett samhälle l. en trängre krets); storman, mäktig (o. rik) man; stor kaxe, pamp'.

Thesaurus och världsbild

En äldre thesaurus är en bra källa för studiet av en *gången tids världsbild*. Observationer kan göras av detta slag i Bring.

Ordet *delfin* ligger i 366 Djur vilket inte är konstigt men också i 192 Storhet. Går vi till paragrafen (Storhet) ser vi hur *delfin* är en sista länk i associationskedjan:

*s2 jätte, rese, gigant, cyklop, titan, vidunder, bjässe, (grov-)huggare, baddare, överdängare, koloss, Leviatan, mammut (-träd), mastodont, elefant, flodhäst, valfisk, **delfin**;*

Förvisso är det märkligt att i en lista med ord som är länkade hitta *storstad* (s4) och *delfin* (s2). Den gemensamma nämnaren (Storhet) hos orden, lösrycka från kontext, dvs. i det här fallet paragrafsekvenserna, är inte lätt att inse.

Andra ord som påminner oss att ord och begreppsbildning förändras över tid är exempelvis följande i Bring: *alpaka* i 798 Handelsvara, *socialdemokratisk* 876 Plebej, *folkrörelse* 315 Skakning (ordet har snarast betydelsen 'uppror' i Bring).

Fraser och idiom

När det gäller idiomatiska uttryck och ordspråk ger bereppsklassinplaceringen i thesaurusen besked om hur de kan tolkas. Hur uttrycket ”allt vad huset förmår” ska tolkas anges av den begreppsliga hemvisten **Frikostighet**.

Det är intressant att konstatera att ord å ena sidan och idiom och ordspråk å andra sidan behandlas lika i thesaurusen. De tolkas. Thesaurusen anger i första hand inte vad orden betyder utan vad som *menas* med dem. *Roget/Bring/Thesaurus Lex är en begreppslig tolkningsnyckel för språket.*

Ett metaforiskt uttryck, ett idiom eller ett ordspråk har ingen ekvivalent eller översättningsglosa utan måste tolkas. *Roget/Bring/Thesaurus Lex* gör likadant med varje *enskilt* ord.

Se valet av fraserna och uttrycken nedan i ett produktionsperspektiv! Vad ska jag exempelvis välja för idiom som har med **kortvarighet** att göra (*agnar för vinden*), som har med **upplösning** att göra (*allas krig med alla*)? (De engelska tolkningarna av vissa uttryck nedan hämtade från olika sajter på nätet).

<i>Fras m.m.</i>	<i>Bring</i>
ad utrumque paratus	673 Beredelse. Prepared for either event or case.
argumentum ad hominem	079 Särskildhet. <i>konstig kropp, fågel Fenix, vit korp, idio-krasi (-synkrasi), exklusivitet, argumentum ad hominem, typ;</i> Fågel Fenix (SAOB= om person (l. ting) som är enastående l. sällsynt i sin art;)
de omnibus rebus et quibusdam aliis	081 Månggestaltning. Almost everything, and something more besides.
hinc robur et securitas	159 Styrka. Hence strength and security
hinc illæ lacrymæ	155 Orsakssammanhang. This was the real offence; this was the true secret of the annoyance;
non sine laude approbatur	542 Undervisningsanstalt.
affliktiva straff	972 Bestraffning. (NE: straffrättslig påföljd som direkt syftar till att en brottsling tillfogas fysiskt lidande, dvs. dödsstraff eller kroppsstraff såsom stympning eller prygel).
agnar för vinden	111 Kortvarighet.
akt och mening	620 Syfte.
alla i gemen och var och en i synnerhet	012 Ömsesidighet, 052 Fullständighet, 102 Mängd.
allas krig mot alla	738 Upplösning.
allt bättre och bättre	035 Tilltagande.

<i>Fras m.m.</i>	<i>Bring</i>
allt vad huset förmår	816 Frikostighet.
allt vad liv och anda har	001 Tillvaro.
allt vad tygen hålla	274 Snabbhet, 684 Brådska.
allvar och icke skämt	001 Tillvaro.
av frukten känner man trädet	082 Överensstämmelse.
avkläda sig den gamla människan	950 Botfärdighet, 987 Religiositet.
beslut och handling äro ett hos kvinnan	113 Plötslighet.
betrakta med sneda blickar	921 Avund.
bjuda bagarborn bröd	615½ Grundlöshet.
blind som leder en blind	538 Missledning.
bliva vid det gamla	106 Tid.
blodet är tjockare än vattnet	011 Frändskap.
bokord är icke allt som pratas	593 Bok.
bränna sig på fingrarna	699 Oskicklighet, 732 Misslyckande.
bränna sina kol förgäves	732 Misslyckande.
bränna sina skepp	676 Företag.
bränt barn skyr elden	668 Varning.
bygga sitt hus på klippan	150 Varaktighet.
bygga på sanden	160 Svaghet, 665 Fara.
bygga sitt hus på sanden	160 Svaghet, 665 Fara.
bära hundhuvudet för	147 Substituering, 177 Bundenhet, 617 Förevändning, 631 Medverkan, 828 Lidande, 923 Orätt.
bära i sitt sköte	161 Alstring.
bära kappan på båda axlarna	607 Obeständighet, 886 Kryperi.
bättre stämma i bäcken än i ån	142 Avstannade.
den enes död den andres bröd	030 Utjämning.
draga vid näsan	442 Blindhet, 509 Besvikelse, 528 Fördöljande, 544 Falskhet, 547 Lättnarrad, 615 Drivfjäder, 617 Förevändning, 702 Slughet, 856 Gäckeri.
en fågel i handen är bättre än tio i skogen	134 Läglighet, 777 Besittning.
fara fram som en turk	061 Rubbning, 173 Våldsamhet, 274 Snabbhet, 684 Brådska.
fatta tjuren vid hornen	704 Svårhet, 861 Mod.
femte hjulet under vagnen	039 Tillägg, 175½ Oansenlighet, 645 Gagnlöshet.
fiska i grumligt vatten	059 Oordning, 675 Försök, 702 Slughet, 704 Svårhet, 943 Själviskhet.
ful fisk att fjälla	667 Försåtlighet.
gjord gärning har ingen återvändo	067 Slut.
gripa efter ett halmstrå	858 Förhoppning.
gräla om påvens skägg	481 Omdömeslöshet.

<i>Fras m.m.</i>	<i>Bring</i>
gå upp som en sol och falla ned som en skinnpås	732 Misslyckande.
gå upp som en sol och falla ned som en pannkaka	732 Misslyckande.
göra en mygga till en elefant	482 Överskattning.
göra sin kallelse med flit	939 Redlighet.
göra svart till vitt	471 Omöjlighet.
göra upp räkningen utan värden	495 Oriktighet, 509 Besvikelse, 732 Misslyckande, 858 Förhoppning, 863 Oförvägenhet.
hand i hår och kniv på strupe	024 Skiljaktighet, 713 Tvedräkt.
hava ett finger med i spelet	625 Arbete, 682 Verksamhetsbegär.
hava ett ord med i laget	175 Inflytande.
hava hört en fågel sjunga	527 Meddelande.
hava sett sina bästa dagar	122 Förtid, 124 Gammalt.
hålla tand för tunga	528 Fördöljande, 585 Tystlåtenhet.
hålla tungan rätt i munnen	008 Omständighet, 585 Tystlåtenhet, 864 Försiktighet, 922 Rätt.
hård nöt att knäcka	533 Hemlighet, 704 Svårhet.
högre än vingarna bära	645 Gagnlöshet.
i sjunde himlen	827 Välbefinnande.
icke ha varit med när krutet uppfanns	501 Dumhuvud, 699 Oskicklighet.
icke hålla målet	032 Obetydlighet.
icke höra till saken	001 Tillvaro, 070 Avbrott.
icke i mannaminne	137 Ovanlighet.
icke se längre än näsan räcker	481 Omdömeslöshet, 499 Oförstånd, 699 Oskicklighet, 843 Andefattigdom.
in verba magistri jurare	019 Eftergörande.
lova guld och gröna skogar	482 Överskattning, 615 Drivfjäder.
lysa med lånta fjädrar	544 Falskhet, 878 Högmöd, 880 Fåfänga, 884 Skryt.
låta slå blå dunst i ögonen på sig	486 Lättrogenhet.
låta slå dalkarlar i sig	486 Lättrogenhet.
låta tillfället gå sig ur händerna	106 Tid, 133 Senhet, 135 Oläglighet.
lägga benen på ryggen	266 Fortskaffning landvägen, 274 Snabbhet, 623 Slapphet, 862 Feghet.
lägga sin näsa i blöt	228 Mellanläge, 455 Kunskapsbegär, 461 Fråga, 682 Verksamhetsbegär.
mellan Scylla och Karybdis	665 Fara, 704 Svårhet.
mens sana in corpore sano	654 Hälsa.
mera död än levande	688 Avmattning.
mycket väsen för ingenting	482 Överskattning, 509 Besvikelse, 549 Överdrift, 643 Oviktighet, 699 Oskicklighet, 884 Skryt.

<i>Fras m.m.</i>	<i>Bring</i>
många bäckar små göra en stor å	031 Betydenhet.
mötas på halva vägen	068 Mitt, 628 Medelväg, 714 Endräkt, 774 Kompromiss, 888 Vänskap, 906 Vålvilja.
nära en orm vid sin egen barm	917 Otacksamhet.
orätt fånget snart förgånget	049 Splittring, 154 Följd, 718 Gengäld.

mutatis mutandis	008 Omständighet, 012 Ömsesidighet, 140 Föränderlighet, 148 Utbyte.
------------------	---

mutatis mutandis (lat., 'sedan det har ändrats som bör ändras'), efter vederbörliga ändringar, en formel som används vid likhetsjämförelser o.d. för att uttrycka att man beaktat sådana ändringar som måste göras för att jämförelsen skall vara möjlig eller meningsfull. (NE)

efter vederbörliga (och självklara) ändringar [formellt]: *en juridisk princip som, ~, även kan användas inom idrottsrörelsen* (NEO).

ex från Språkbanken: *Nikolaj I uppmanade en gång sina ministrar att låta finnarna vara i fred, det var den enda riksdel som aldrig förorsakat honom några bekymmer. Detsamma kunde - mutatis mutandis - Chrustjov, Brezjnev och Jeltsin ha sagt.*

mötas på halva vägen	068 Mitt, 628 Medelväg, 714 Endräkt, 774
nära en orm vid sin egen barm	Kompromiss, 888 Vänskap, 906 Vålvilja.
orätt fångat snart förgånget	917 Otacksamhet.
	049 Splittring, 154 Följd, 718 Gengäld.

Sjukdom och sammansättningar med efterleden *-sjukdom*

Orden *hälsa* och *ohälsa* är inte begreppsligt länkade i den meningen att de har begreppsklasser gemensamma:

ordet <i>hälsa</i>	ordet <i>ohälsa</i>
007 Tillstånd, 008 Omständighet, 359 Liv, 654 Hälsa.	649 Ont, 655 Ohälsa, 828 Lidande.

Däremot är de förbundna med varandra genom att de tillhör begreppsklasser som bildar ett *motpar* i systemet. Polerna i motparen står i regel efter varandra i den systematiska delen. Orden blir på så vis ”motlänkade” till varandra. Motlänkningen för 654 Hälsa är 655 Ohälsa och motlänkningen för 655 Ohälsa är 654 Hälsa. Samtliga de tusen begreppsklasserna (plus de femton ½-numren) är, där så är möjligt, parvis motlänkade till varandra. Detta kan vi kanske kalla för *makrostrukturell länkning*.

Begreppsklassnamnet Sjukdom finns inte. Begreppsmodelleringen har i stället stannat inför begreppsdikotomin 654 Hälsa – 655 Ohälsa.

Namn på sjukdomar som inte finns representerade i Bring kan enkelt läggas (exv. på tilläggslistor) in i Thesaurus Lex under 655 Ohälsa. Begreppsklassen liknar ett ämnesområde, (se avsnittet Begreppsklasser och ämnesområden).

Hur gör Bring med sammansatta ord med efterleden *sjukdom*? Låt oss se på sammanställningen nedan:

Ord	Begreppsklass
<i>barnsjukdom</i>	655 Ohälsa.
<i>folksjukdom</i>	655 Ohälsa.
<i>följdsjukdom</i>	154 Följd.
<i>hjärnsjukdom</i>	503 Vettlöshet.
<i>infektionssjukdom</i>	655 Ohälsa, 663 Skadlighet.
<i>kreaturssjukdom</i>	655 Ohälsa.
<i>könssjukdom</i>	169 Ofuktbarhet.
<i>sinnessjukdom</i>	503 Vettlöshet, 655 Ohälsa.
<i>sjukdom</i>	378 Kval, 619 Nackdel, 655 Ohälsa, 735 Olycka, 828 Lidande.
<i>själssjukdom</i>	503 Vettlöshet, 821 Känsla, 828 Lidande, 837 Tungsinnhet.
<i>ögonsjukdom</i>	443 Ögonsjuka, 655 Ohälsa.

Notera att långt ifrån alla ord med efterleden *-sjukdom* har lagts in under begreppet Ohälsa: *följdsjukdom*, *hjärnsjukdom*, *könssjukdom*, och *själssjukdom*. Låt oss undersöka dessa lite närmare:

a) Följdsjukdom

I *följdsjukdom* är förleden fokuserad. Så här ser s1-paragrafen i 154 Följd ut:

*följdriktighet, logik, konsekvens, slutsats, syfte, ändamål, resultat, effekt, intryck, verkan, faktum, **följdsjukdom**, framtid, villkorlighet, härledning, deri-vat (-vation), härstamning, arv, ärflighet, dotterspråk, ut-veckling (-gång, -fall), slut.*

Ordet *följdsjukdom* är snarast en ontologisk entitet till begreppet Följd.

b) Hjärnsjukdom

Av paragrafen där *hjärnsjukdom* ingår att döma är ordet inte en klinisk beteckning utan mer ett exempel ur "tokighetsdiskursen" (s2):

*sinnes-rubbning (-frånvaro, -förvirring, -slöhet, -svaghet, -sjukdom, -yra, -villa), van-vett (-sinne), galenskap, skruv lös, **hjärn-sjukdom** (-uppmjukning), besatthet, tokighet, abnormitet (-lärare, -skola, -undervisning), idio-ti (-tism), (dipso-, klepto-, mono-)mani, delirium, storhets-mani (-vansinne), ursinne, själssjuk-dom, hysteri, mjältsjuka, hypokond-er (-ri, -rist), yrsel, omtöckning, hallucination, feber-fantasi, (feber-)yra, danssjuka.).*

c) Könssjukdom

Ordet *könssjukdom* är en associativ länk i en paragraf (s2) där sådant som kan förknippas med Ofruktbarhet räknas upp:

*impotens, eunuck, kastrat, snöping, **könssjukdom**, valack, kapun (-ering), gall-ko (-höna), gällgumse, rötägg.*

Ordet kunde kanske också ha legat i paragraf s6 i 654 Ohälsa där två könssjukdomar räknas upp mot slutet: *njurlidande, stenkolik, blås-katarr (-sten), socker-(äggvit-)sjuka, stranguri, gallsten, underlivslidande, livmoderkräfta, mjältbrand, **syfilis, dröppel**;*

Notera att det man i andra sammanhang möjligtvis skulle kallat kohyponymer som *hjärnsjukdom* och *könssjukdom* inte är begreppsligt länkade. Med detta avses här att de inte har någon begreppsklass gemensam.

kohypony´m (av *ko-* och *hyponym*), ett begrepp som är sidoställt med andra och liksom de underordnat ett högre begrepp (en hyperonym). Sålunda är *gryt, ide* och *kula* kohyponymer i förhållande till varandra och hyponymer i förhållande till hyperonymen *bo*. (Källa: NE)

Orden *hjärnsjukdom* och *sinnessjukdom* har begreppsklassen 503 Vettlöshet gemensam men *hjärnsjukdom* är ej bokfört för 655 Ohälsa.

d) Själssjukdom

Orden *själssjukdom* och *sjukdom* är de enda av orden som ligger under 828 Lidande, om än i olika paragrafer (s2 respektive s1). Det antyder att ordet *sjukdom* har betydelsen 'kroppslig sjukdom', dvs. att både *själssjukdom* och (*kroppslig*) *sjukdom* innebär Lidande. De tre orden *själssjukdom*, *hjärnsjukdom* och *sinnessjukdom* ligger alla i samma paragraf i begreppsklassen 503 Vettlöshet.

Ovanliga ord

Bring här i sin ordsamling exempel på ovanliga ord. Ett axplock (med betydelseangivelser från SAOB/OSA):

konschonell (koschenill)	i form av skrumpna korn förekommande handelsvara som utgöres av de torkade honorna av koschenillsköldlusen o. som användes ss. färgstoff för erhållande av röd färg ; äv. om av detta färgstoff beredt färgmaterial l. om det färgande ämne som finnes däri l. erhålles därur, koschenillfärg, koschenillrött;
kontubernal	rumskamrat; stallbroder.
konvikt	anstalt vid katolskt universitet
konvolvel	<i>bot.</i> , o. i vitter stil) individ l. art av växtfamiljen Con: volvulaceæ
krestomati	antologi
krepong	av (silkeblandad) ull tillvärdade, ofta goffrade vävnader
kuratel	enskild persons omvårdnad (i allm. på grund av myndighets förordnande) om annans ekonomiska angelägenheter, ”stå under kuratel”
kursal	sal i societetshus vid kurort
kvitteruppfylld	ej i SAOB/OSA. Begreppsklass 412 Djurläte, se dito
madapolam	ett slags fin, tät, blekt bomullslärf
maruffel	drummel, lymmel, "lurk"; i sht använt ss. okvädinsord.
mobiljé	ej i SAOB/OSA
modesti	blygsamhet, försynthet, anspråkslöshet
mokant	= mockant (franska) spefull, gäckande, hånfull
mokera sig	i uttr. mockera <i>sig över</i> (förr äv. <i>åt</i>) <i>ngn</i> l. <i>ngt</i> , håna <i>ngn</i> l. <i>ngt</i> , elakt skämta med l. göra sig lustig över <i>ngn</i> l. <i>ngt</i> .
niäseri	ej SAOB; begreppsklass Betydelselöshet
oberyktad	som icke har dåligt rykte; välkänd, oförvitlig, välfrejdad;
oberömd	icke berömd l. namnkunnig; utan berömmelse
oklokрати	grek. <i>χλος</i> , hop, massa, styrelseform vari makten vilar hos samhällets fattigaste o. minst upplysta medlemmar; pöbelvälde;
oread <i>ω¹ea⁴d</i>	bergsnymf. ung flicka
orgor	orgel
ostäda	åstadkomma oordning; ”ostädade kläder”

Vad är en begreppsklass?

En begreppsklass i thesaurusen är ett slags gränsdragning runt ett idéinnehåll som på olika sätt, logiskt och ontologiskt, representeras av språkets ord, uttryck.

Att skapa en begreppsklass är att avgränsa detta idéinnehåll, ofta genom motbegrepp: exempelvis 132 Tidighet – 133 Senhet som hos Bring. Hos Roget/Bring finns begreppsklassen 98 Femtal och därutöver. I princip kan jag göra begreppsklassen Nio och därutöver.

Hur hänger det ihop?

Orden är kan vara länkade till varandra. Länkningen kan vara

- *formell* (ytligt morfematisk). Framkommer genom fritextsökning i databasen; exv. sök alla ord i hela thesaurusen som slutar på efterleden *-ing*.
- *begreppslig* (orden har minst en begreppsklass gemensam).
- *positionell* (begreppsklasser som står nära i systemet är på något sätt mer förbundna med varandra (ev. genom samma paragraftillhörighet, sektionstillhörighet, huvudklasstillhörighet) än de som står på längre avstånd från varandra. Ett slags positionell länkning är den i motpar.
- *motparslänkning*. Orden *ohälsa* och *hälsa* har inga begreppsklasser gemensamma men står som motpar i makrostrukturen.

En begreppsklass tillhör en av sex *huvudklasser*. Under sektionerna ligger begreppsklasserna. Dessa arrangeras i motpar eller förekommer fria (singlar). En begreppsklass har underklasser i form av *paragrafer*. Paragraferna består av likabetydande ord (synonymer) och ontologiska entiteter i ”ordsekvenser”. Några strukturella indikationer var ”tankegränserna” går i paragrafernas ordsekvenser finns ej i Bring (se Lange 1992).

Synonymer och ”ontologiska entiteter”

Så här ser den första substantivparagrafen i begreppsklassen Skrovlighet ut:

s1 **256 Skrovlighet**; *knagg (-lighet), knotighet, knott-er (-ra, -righet), ojämnhet, knöl (-ighet), knut (-a), knyla, kornighet, sträv-het (-hårighet), raggighet, rufsighet, burr (-ighet), knollrighet, stripa, ludenhet, lurv (-ighet), tovighet, hoptovning, purrighet, tilltufsning, ludd (-ighet), borst (-ighet), ragg, lugg, rugg, tagel, (stubb-, hull-, morr-, polka-)hår, hår-ighet (-lugg, -sida, -stripa, -tofs), (hår-)test, nedhårning, ull, man, lock, fläta, tupé, skägg (-botten), kind-(hak-, pip-)skägg, polisong, mustasch, knävelborr*;

Paragrafen inleds med synonymer, från nära till mer avlägsna (från *knagglighet* till *strävhet*) där ’ojämnhet på ytan’ föreligger av något slag. Från ordet *strävhairig* till och med paragrafens sista ord *knävelborr* är ’hår’ en gemensam nämnare. Orden *lugg, man, skägg, mustasch* och andra ord i ”hårdiskursen” är ontologiska entiteter (är ’ojämna på ytan’ men ojämnheten ingår inte i orddefinitionerna).

Begreppsklasserna och tänkandet

Här ska vi ta och följa en hel svit av begreppsklasser och följa den associativa vägen framåt. Vi tar vår utgångspunkt i begreppet "egendom" och associerar med thesaurusens hjälp kring detta. Vilka aspekter kan läggas på begreppet och vilka urval av ord kan vara naturligt att göra när begreppet kommer på tal? Vilken vokabulär är naturlig i en "egendomsdiskurs"? Vilka ord blir aktualiserade av thesaurusen?

Thesaurusen säger att: egendom kan förvärfvas (775 Förvärv). Den kan gå förlorad (776 Förlust). Den kan besittas (777 Besittning), antingen gemensamt (778 Gemensamhet) eller av enskilda (779 Innehavare).

Egendom (780 Egendom) kan behållas (781 Kvarhållande) eller avyttras eller förloras på något sätt (782 Mistning). Om inte, kan den vara föremål för transaktioner (783 Överflyttning) eller helt enkelt förlänas som gåva (784 Bortgivande) till någon som tar emot (785 Mottagande).

Egendomen kan vidare delas ut (786 Fördelning) på olika händer men också arrenderas ut (787 Utlåning).

Det är ju naturligtvis också möjligt att låna eller hyra egendom (788 Upplåning) om man inte tar den i besittning (789 Besittningstagande).

Orättmätigt erhållen egendom kan återställas (790 Restitution).

Att orättmätigt ta annans egendom är ett brott (791 Tjuvnad) utfört av brottslingar (792 Tjuv). Detta kallar vi att stjäla (793. Rov). Även tjuvar deltar på så sätt i ett slags transaktioner (794 Bytande).

Egendom kan i många samhällen köpas (795 Köp) men även säljas (796 Försäljning). Detta köpande och säljande äger också rum mellan länder, folk och enskilda (797 Handel) som saluför sina produkter (798 Handelsvara) på vissa platser (799 Handelsplats). Betalningen (800 Penningväsen) handhas av ekonomer (801 Skattmästare) osv osv. t.o.m. – 819.

Här stannar vi och konstaterar att 45 aspekter (läs: begreppsklasser) har lagts på vårt "ämne" i ren "tankehjälp" och att vi har fått mängder av ord i förslag att uttrycka dessa med.

Tänkandet

För att bättre förstå hur thesaurusen ”tänker” ska vi ta en banal mening som utgångspunkt: *Han köpte en andraklassbiljett och tog expresståget till staden.* I tabellen anger vi kortfattat hur den tolkas i termer av begreppsklasser?

<i>Han köpte en</i>	<i>andraklassbiljett</i>	<i>och tog</i>	<i>expresståget</i>	<i>till staden</i>
	58 Ordning s4 63 Efterhand s2		274 Snabbhet s1	

Vad är viktigast i utsagan? Semantikern skulle rikta strålkastarljuset på att personen köpte en biljett och att han åkte tåg (och inte bil). Semantikern skulle styras av sitt *kategoritänkande*. Thesaurusen tolkar utsagan snarare så att personen köpte ett färdmedel som inte var det dyraste (*andraklass*) att han tog ett snabbt färdmedel (*express*). I en skönlitterär text är det hellre detta som författaren vill att läsaren ska påverkas av. Trots att han hade dåligt med pengar (*andraklass*) tog han ett dyrare färdmedel eftersom han hade mycket bråttom (*expresståg*). Thesaurusen kommer här produktionssituationen och dess intentioner nära. Thesaurusen uppvisar här en annan själ än en alfabetisk ordbok, en ontologisk snarare än en semantisk.

Uppgift: Sätt in ord för X

Hur pass nära originalformuleringens ord kommer Du med hjälp enbart av begreppsklassbeteckningarna. Pröva! Sätt in de felande orden i luckorna! Facit får du på nästa sida.

Han X verb (dåtid) 418 hörsel 455 kunskapsbegär 457 uppmärksamhet	på	några X substantiv 309 hoppning 366 djur	som
trots X substantiv 338 strömning 347 luftström 349 avkylning	ännu X verb (dåtid) 402 ljud 415 musik 836 gladlynthet 840 förlustelse	på X substantiv b.f. 180 utsträckning 181 region 204 utplattning 213 vågräthet 342 land 344 inland 371 jordbruk 748 frihet

Facit

Meningen löd i original:

*Han lyssnade på några **gräshoppor** som trots **vinden** ännu spelade på **fältet**.*

Observera att luckorna hade varit ännu enklare att fylla i om även ordsekvenserna i paragraferna varit tillgängliga.

Systemet

Flera korsande principer ligger i systemet. Tankefigurerna bakom är inte helt lätta att beskriva. Det finns inslag av strukturalistisk komponentanalys, ämnesklassificering, ontologi m.m.

Vid första ögonkastet kan begreppsklassinplaceringen av ett ord verka konstig, gåtfull, ja rent av befängd. Men väl inne i *paragraferna* och – och det är dit man måste ta sig för att fullt förstå – då klarnar det mesta. Ofta ligger ordet i en associationskedja där det ingår som element i en språklig kontext av synonymer eller som en ontologisk entitet. En ontologisk entitet är naturlig i sin kontext men svår- eller obegriplig, ryckt ur sitt sammanhang. Som exempel kan vi ta ordet *hjon*. Det ligger gåtfullt nog i 690 *Verkställare* men blir mindre gåtfullt i kedjan *bärare, stadsbud, hjon, kuli, sjäare* osv.

Att *mustasch* ligger i 256 *Skrovlighet* blir mer begripligt om vi vet att *Skrovlighet* är motpol till 255 *Glatthet*.

För att närma sig Roget/Bring/Thesaurus Lex bör eller snarare *måste* man tänka sig varje ord i en associativ kedja. Inget ord är isolerat från tanken på andra ord. En ontologi är kontextualistisk. *Elefant* leder fram till *brevduva* i s2-paragrafen i begreppsklassen 271 *Fortskafter*.

Thesaurusen är, måste vi komma ihåg, en produkt i retorikens anda. Läsaren förs in i systemet där denne tänks vandra i paragraferna och så småningom hitta sin tankes rätta hemvist (jfr retorikens loci).

Ontologiska entiteter

Inslaget av ontologiska entiteter är det som mest skiljer ordstoffet i begreppsordboken från det i den gängse semasiologiska ordbokstypen (den alfabetiskt uppställda). De följande orden till vänster representerar ontologiska entiteter i respektive begreppsklass till höger i tabellen:

Ord	Begreppsklass
<i>blyhagel</i>	727 Vapen
<i>blyerts</i>	590 Skrivning
<i>blytak</i>	223 Täckning
<i>blåkullafärd</i>	980 Troll
<i>blåmärke</i>	848 Vanprydnad
<i>blångarn</i>	205 Trådformighet
<i>smör</i>	324 Mjukhet

En viss förundran inställer sig troligen för den ovane thesaurusanvändaren när han/hon ser att ett ord som *betjäntlivré* enbart återfinns inplacerat i **746 Underordnad**. Den lingvistiskt traditionelle, uppvuxen med den alfabetiska ordbokens ”klassiska” definitioner med ”genus proximum” osv., förväntar sig snarare en inplacering under **225 Påklädsel**. Detta i förstone oväntade kan i rikt mått exemplifieras. Ordet *bolster* ligger i Bring enbart under **324 Mjukhet**. Ordet *hittebarnshus* ligger under **666 Skyddsmedel**. Förklaringen är som så ofta att ett ord kan ligga som ett element i en associativ kedja inuti en paragraf. I det här fallet ligger ordet i kedjekomplexet *hägn – skydd – änkehus – hittebarnshus*.

Ordet *hittebarn* ligger i **480½ Upptäckt** i sekvensen *hitte-gods – barn – lön* respektive i **893 Osällskaplighet** i associationskedjan *hemlöshet – främling – hittebarn – lösdrivare*.

Ontologiska entiteter och metaforik

Den semasiologiska ordboken är kategoristyr. Ett *hybble* är ett hus i första hand (genus proximum) och undermåligt och ruckelartat (differentia specifica) i andra hand.

Begreppsordboken lägger större tonvikt vid det icke-kategoriella. Att huset är undermåligt får större vikt och bildar en viktig utgångspunkt för ordets inplacering i systemet. Låt oss se på ett antal ord från arkitekturdomänen och se vilka kategorier de tillhör och vad vi kan förknippa dem med (dvs. associera).

<i>Ord</i>	<i>Kategori</i>	<i>Association</i>
<i>hybble</i>	hus	dålig kvalitet, ruckelartad
<i>kampanil</i>	torn	fristående, ej sanhörig, ensam
<i>tabernakel</i>	sakramentshus	helig plats
<i>kolonnett</i>	pelare	litenhet, rund
<i>vulst</i>	ansvällning	rundad
<i>karyatid</i>	kvinnoskulptur	stel kvinna
<i>herm</i>	stenpelare med människohuvud	stelt ansikte

Ordet kan om man så vill semasiologiskt traditionsenligt inplaceras efter kategori. Så kan t.ex. *hybble* läggas där andra exempel på kategorin hus ligger (189 Tillhåll, 191 Inrymningsplats). Men vad representerar ordet utöver det? Associationerna kan bli många ”dålig kvalitet”, ”ruckelartat” är bara några möjligheter. I Bring finns det inlagt som ontologisk entitet under 653 Orenhet.

Inplaceringen i systemet av nya ord (dvs. som inte finns i Bring) sker således i två steg. Det första efter **kategori**. Det andra efter **association** som knyts till en i thesaurusen existerande begreppsklass.

Vi kan konstatera, efter en genomgång av Bring, att kategoristeget inte alltid tas. Bring har förmodligen räknat med att kategorin är det kända och en fullständig uppräkningslista av den skulle i tryckt form bli mycket utrymmeskrävande medan associationen är det svåråtkomliga. I Thesaurus Lex kommer vi att följa samma princip. Vi listar inte samtliga fåglar som finns utan ger tillräckligt med exempel i ett huvuduppslag och resten på tilläggslistor.

Ordet kommer i de fall där associationen styr inplaceringen att fungera som ontologisk entitet i begreppsklassen. Den ontologiska entiteten är vidare utgångspunkten för ett metaforiskapande. Vi återknyter till ordet *hybble*. Ordet kan fungera som bildled i en metafor: *nedgången, ruckelartad, oren som ett hybble*. Den ontologiska entiteten blir bildledet i en metafor. Vi kan också uttrycka det med hänvisning till den semasiologiska ordboken: differentia specifica (det med kategorien förknippade kännetecknet eller särskiljande kriteriet) är utgångspunkten för bildledet i en metafor.

Nu är vi mogna att konstruera ett antal arkitekturmetaforer av orden i tabellen:

1) *Hans sjukdom hade fått kroppen att rasa. Hybblet tog plats i länstolen.*

- 2) Från sin arbetsgemenskap kände han sig isolerad och fristående som **kampanilen** från kyrkan.
- 3) Som kvinna var hon rena **karyatiden** (dvs. stel).
- 4) Med magen som en **vulst** under T-shirten.
- 5) Jämte honom liknade hon en **kolonett** bredvid en mäktig pelare.
- 6) Min fru avskilde sig. Till **tabernaklet** fick jag enbart tillträde vid speciella tillfällen.
- 7) Hennes ansikte var rena **hermens** (stelt) men **kannelerat** och räfflat som en antik kolonn.

Mer om ontologiska entiteter och metaforik

För att illustrera både ”inplacering i systemet efter association” och ”metaforskapande” tar vi nu och startar med ett antal danstermer och deras betydelseförklaringar i en traditionell ordbok (NEO):

- *fandango* ’en spansk pardans i tretakt med fotstamp’
- *gaillarde* ’en hovdans i livlig tretakt populär (särsk. i romanska länder) under 1500- och 1600-talen’
- *gavott* ’en sirlig men livlig fransk pardans i 2/4- eller 4/4-takt vanl. på 1600- och 1700-talen’
- *habanera* ’en långsam, spansk-kubansk solodans’
- *halling* ’en folklig solodans för män i 2/4-takt’
- *jota* ’en snabb spansk pardans i 3/4- eller 3/8-takt ackompanjerad av gitarr och kastanjetter’
- *pavane* ’en gammal, långsam och värdig dans av spanskt ursprung; vanl. på 1600-talet’
- *saraband* ’en långsam och värdig spansk 1600-talsdans senare äv. om sällskapsdans i Frankrike och England
- *vapendans* ’rituell dans utförd med skarpeggade vapen i hand el. mellan vapen lagda på marken etc.’

Med utgångspunkt i det särskiljande kriteriet gör vi en ändamålsenlig ”association”. Den blir vägledande både för inplaceringen av ordet som ontologisk entitet i systemet och utgångspunkt för metaforskapande:

fandango	buller
habanera pavane	långsamhet
fandango jota	pardans
gavott	sirlighet ritual, högtidlighet
gaillarde jota = se ovan	snabbhet
habanera halling	solo ensamhet
vapendans	strid, ovänskap, ritual
fandango jota	tretakt

Några exempel på metaforer:

Bullrig som en fandango, långsam som en habanera, sirlig som en gavott

Han kände sig ensam som dansade han en habanera

Allsedan de gifte sig hade de stritt rituellt som i vapendans

Inplacering av sammansatta substantiv

Inplaceringen av orden i systemet följer vissa principer, men är i mycket en konst och ett slags hantverk. Vägledande för inplaceringen av sammansatta substantiv är två olika strategier, den ena i grunden logisk, den andra i grunden ontologisk.:

Kategoristrategin dvs. att i begreppsklasssystemet placera in efter efterled t.ex. *skåp* (*altarskåp, isskåp* osv) är hemvan för lingvister (strukturelister). Tillämpas naturligtvis i thesaurusen men hålls begränsat.

Förledsstrategin är mer ovan för lingvister men är viktig när det gäller de sammansatta substantivens inplacering i systemet och styr dessas insättning som ”ontologiska entiteter” i systemet. Förledsstrategin tar sin utgångspunkt i den klassiska betydelsedefinitionens *differentia specifica*.

Fästmanssoffa (finns i NEO men ej i Bring) bör kodas för både ’möbel’ och ’tvåtal’ efter respektive strategi. Ett annat exempel erbjuder ordet *natursten* (enligt NEO ’sten bildad i naturen särsk. om sådan sten anv. som byggnadsmaterial’) som är retronym till *konststen*. Förledstänkandet leder eventuellt till begreppsklassen **20 Ursprunglighet**.

En tredje strategi skulle kunna vara den **analogiska**, som måste tillgripas vid lexikaliserade (icke motiverade) sammansättningar. Ta exempelvis ordet *pannsten* vilket avser ’avlagring, förorening, oönskad produkt i samband med värmepanna. För att kunna placera in det måste man associera till andra ’oönskade biprodukter’, exempelvis *slagg* osv för att kunna bestämma begreppsklass.

Inplacering av ord

Med uttrycket ”nya ord” avses här de ord som inte finns i Bring och som ska läggas in i systemet. De tillhör i huvudsak ”allmänspråket” och står att finna i exempelvis ordböckerna NEO och Svensk Ordbok. De representerar nya ting, saker, tekniker, ideologier, samhällsföreteelser osv. (*lördagsbilaga, fotostatkopia, pizzeria, bilfärja, ungdomsvårdskola, dadaism*). Vissa har synonymer i Bring som kan vara vägledande vid inplaceringen, medan andra saknar sådana. Lättast (fall där åtminstone vissa begreppsklasser ger sig själva) att lägga in är sådana ord som kan följa kategoristrategin vid de begreppsklasser hos Bring som mest överensstämmer med SAB:s fackområden (se avsnittet Begreppsklasser och ämnesområden): 364 Djurriket, 365 Växtriket, 366 Djur, 367 Växt, 368 Zoologi, 369 Botanik, 370 Djurskötsel, 371 Jordbruk, 417 Tonverktyg, 428 Färg, 560 Språk, 1000 Kyrkbyggnad.

I sammanhanget kan vi också nämna att maträtter går till 298 Förtäring, sport- och idrottsgrenar till 840 Förlustelse, nöjen till 840 Förlustelse, sjukdomar till 655 Ohälsa och kläder till 225 Påklädsel.

Inplaceringsförslag för ett antal ”nya ord”

Här följer ett antal nya ord (dvs. senare än Bring) till vilka en lämplig association formulerats eller i förekommande fall en i Bring redan existerande begreppsclass kan föreslås:

Tabell 2. ”Nya” ord med åtföljande associationer eller inplacerade i förefintlig begreppsclass

<i>Ord som ska inplaceras</i>	<i>Idéassociationer eller begreppsclass</i>
<i>företagaranda</i>	företagsamhet, driftighet
<i>understödstagaranda</i>	hjälploshet
<i>medborgaranda</i>	samhälle, ansvar, gemensamhet, plikt-uppfyllelse
<i>saltsjöbadsanda</i>	ansvar, kompromiss, avtal
<i>framåtanda</i>	se företagaranda
<i>dambinda</i>	skydd
<i>sanitetsbinda</i>	skydd
<i>kanonföda</i>	undergång
<i>veckobilaga</i>	108 Period
<i>söndagsbilaga</i>	108 Period
<i>lördagsbilaga</i>	108 Period

<i>vadeinlaga</i> skrivelse i vilken man överklagar en dom hos hovrätt	966 Domstol 839 Klagan
<i>besvärsinlaga</i> skrivelse i vilken besvär anförs mot myndighets etc. beslut	839 Klagan
<i>partsinlaga</i> skrivelse till domstol från en part i ett mål	966 Domstol

<i>förstaupplaga</i>	123 Nytt
<i>bibliofilupplaga</i>	814 Dyrhet, 845 Skönhet, 847 Prydnad, 072 Samling
<i>billighetsupplaga</i>	815 Billighet

<i>sparlåga</i>	193 Litenhet
-----------------	--------------

<i>knäckfråga</i>	704 Svårhet
<i>regnskugga</i>	340 Torrhet
<i>malariamygga</i>	655 Ohälsa
<i>tandbrygga</i>	634 Surrogat
<i>motions slinga</i>	264 Rörelse, 266 Fortskaffning landvägen, 627½ Väg
<i>fasettöga</i>	100 Flerhet, 359½ Kropp.

<i>grindstuga</i>	294 Inträde
<i>värmestuga</i>	189 Tillhåll, 191 Inrymningsplats, Värme
<i>kolonistuga</i>	193 Litenhet, 189 Tillhåll, 191 Inrymningsplats.
<i>vinstuga</i>	189 Tillhåll, 959 Dryckenskap.
<i>barnstuga</i>	666 Skyddsmedel.
<i>sommarstuga</i>	108 Period, 189 Tillhåll, 191 Inrymningsplats, 840 Förlustelse
<i>parstuga</i>	89 Tvåtal, 191 Inrymningsplats
<i>sportstuga</i>	840 Förlustelse

<i>dragkedja</i>	261 Stängning
<i>cykelkedja</i>	266 Fortskaffning landvägen, 272 Fordon. 276 Pådrivning, 282 Framåtskridande, 284 Framdrivning.
<i>snökedja</i>	331 Friktion
<i>bevakningskedja</i>	753 Vaktare
<i>näringskedja</i>	154 Följd, 206 Höjning, 298 Förtäring,
<i>beviskedja</i>	154 Följd, 155 Orsakssammanhang
<i>orsakskedja</i>	154 Följd, 155 Orsakssammanhang
<i>butikskedja</i>	192 Storhet, 799 Handelsplats.
<i>associationskedja</i>	450 Förnuft, 451 Eftertanke, 464 Jämförelse, 154 Följd, 155 Orsakssammanhang
<i>affärskedja</i>	192 Storhet, 799 Handelsplats.
<i>säkerhetskedja</i>	666 Skyddsmedel.

<i>brännolja</i>	356 Olja 384 Uppvärmning, 388 Brännmaterial.
<i>bomullsfröolja</i>	298 Förtäring
<i>pipolja</i>	653 Orenlighet
<i>torskleverolja</i>	395 Osmaklighet, 656 Hälsosamhet
<i>citrongräsolja</i>	400 Vällukt
<i>eldningsolja</i>	356 Olja 384 Uppvärmning, 388 Brännmaterial.
<i>bunkringsolja</i>	388 Brännmaterial.
<i>bromsolja</i>	706 Hinder, 751 Inskränkning.
<i>symaskinsolja</i>	193 Litenhet
<i>tallbarrsolja</i>	400 Vällukt
<i>pepparmyntsolja</i>	394 Smaklighet
<i>eukalyptusolja</i>	394 Smaklighet
<i>sibetolja</i>	400 Vällukt

kreosotolja

666 Skyddsmedel

Ordinplacering forts

När man ska placera in ett ord i systemet kan det vara lämpligt att utgå från en betydelsebeskrivning, en definition i en definitionsordbok, och särskilt granska definitionens *differentia specifica*. Den kan ofta bilda utgångspunkten för hur ordet kan inplaceras i begreppssystemet. Vi väljer ordet *kampanil*. Definitionen i ordboken lyder 'fristående klocktorn till kyrka' (NEO). Definitionens *differentia specifica* är 'fristående'. Begreppsindelningen kan då söka sig till Brings begreppsklass 10 Saknad av samhörighet och/eller 47 Löshet. Begreppsklass 10 ger ord som:

s1 *relationslöshet, isolering, uteslutning, motsats, oförenlighet, omotsvarighet, åtskiljande, åtskillnad, inkommensurabilitet, heterogenitet, olikhet, olikformighet;*

s2 *(menings-)skiljaktighet, oenighet, splittring, miss-hällighet (-förhållande), söndring, sönderdelning, upplösning, skiljande, skilsmässa;*

s3 *oavhängighet, obundenhet, oberoende, självständighet;*

a3 *avsöndrad, avskild, utomstående, isolerad, avsides, fristående, enstaka, ensam (-stående), utstött, ensam i världen, fjärr-liggande (-belägen), avlägsen, utländsk, exotisk, insulär, oskyld, främmande, oberörd;*

Ordet *kampanil* kan placeras in som "ontologisk entitet" i den första substantivparagrafen (s1). Ordet blir därmed begreppsligt länkat till mängder av andra ord. För metafor (se avsnittet Ontologiska entiteter och metaforik).

Skillnaden mellan betydelse och mening

I traditionella ordböcker anges ordens betydelser i thesaurusen anges deras mening. Den alfabetiska, semasiologiska ordboken ger betydelser, thesaurusen mening.

Om länkning

Björn, skinn och björnskin

I thesaurusen är a) *björn* och *björnskin* länkade till varandra genom att de är bruna. De tillhör båda begreppsklassen 433 Brunt. Däremot är inte b) *björnskin* och *skinn* länkade till varandra. De saknar gemensam begreppsklass.

a) *björn* och *björnskin*

Ordet *björnskin* återfinns enbart under 433 Brunt, i s1-paragrafen representerat så här:

Brunt; *brun-ett (-ering), sepia, umbra, terrakotta, kanel (-färg), brons (-färg), bister (-färg), koppar (-hy), mulatt (-hy), malaj, solbränna, lever, rost (-fläck), bark, mahogny, kastanje, nöt, choklad, tobak, snus, brunte, nötkreatur, räv, **björn (-skinn).***

Björnskin ligger således som en ”ontologisk entitet” i den finala delen av paragrafen, där ordet hakats på i en ramsa som primärt avser djur; först tama sådana (*brunte, nötkreatur*) därefter vilda (*räv, björn*). Ordet *björnskin* ligger där ordet *björn* i begreppsklassen räknas upp som ett exempel på något som är brunt. Thesaurusen har som enda länk mellan *björn* och *björnskin* begreppsklassen Brunt.

Mängdgebraiskt förhåller sig *björn* och *björnskin* således så här till varandra

$A \setminus B$	$A \cap B$	$B \setminus A$
159 Styrka 366 Djur	433 Brunt	-

A = björn B = björnskin

Som synes är periferin $B \setminus A$ är tom. Thesaurusen (Bring) tycker att det är onödigt att specificera *björnskin* som ett ’skinn’ och tillföra klasserna 204 Utplattning, 220 Utsida, 223 Täckning och 359½ Kropp. Dessa kunde ju i och för sig läggas in i den tomma periferin $B \setminus A$. Men varför säga vad ett *skinn* är i sammanhang där det enda som bör aktualiseras är vad som är brunt på björnen?

Vi ser att *björn* i begreppsklassen Brunt i praktiken närmast fungerar som bildled i en metafor – *brun som en björn* (ett *björnskin*).

b) *björnskin* – *skinn*

Hur förhåller sig då *björnskin* och *skinn* till varandra? Som vi redan påpekat är *björnskin* och *skinn* inte explicit länkade till varandra, dvs. de saknar gemensam begreppsklass vilket i sin tur innebär att de har inte har någon gemensam snittmängd.

Leden var för sig sammansättningen *björnskin* representeras i thesaurusen (Bring) enligt följande:

<i>björn</i>	<i>skinn</i>
159 Styrka	204 Utplattning
366 Djur	220 Utsida
433 Brunt	223 Täckning
	359½ Kropp

Vill man länka *björnskin* och *skinn* till varandra måste man lägga till begreppsklasserna Utplattning, Utsida, Täckning, Kropp till *björnskin*.

I Thesaurus Lex föreslår vi hellre att *björnskin* kan finnas på en tilläggslista, vilken kan beställas fram vid behov av dess brukare, när denne vill få upp ord för *olika* skinn (t.ex. bruna, svarta, grå, osv.).

Fler exempel på länkning

Här följer ytterligare en handfull exempel på länksystemet i Bring. Exempelen visar hur sparsam den kategoriella inplaceringen är i Bring (se avsnittet Inplacering av sammansatta substantiv):

blålera endast i 438 Blått. Har inte begreppsklasserna för *lera* inskrivna.
blårandig endast i 438 Blått. Begreppsklasser för *randig* tillförs ej ordet.

blåögd endast i 438 Blått
blåmärke i 438 Blått och 848 Vanprydna (som ontologiskt element)

bläckflaska endast i 590 Skrivning

Här kan vi se hur olika ord med *skåp* som efterled representeras i Bring:

Tabell: *skåp* som efterled

<i>altarskåp</i>	1000 Kyrkobyggnad
<i>arkivalieskåp</i>	551 Minnesmärke
<i>dockskåp</i>	189 Tillhåll
<i>glasskåp</i>	446 Synbarhet
<i>isskåp</i>	387 Synbarhet
<i>kassaskåp</i>	191 Inrymningsplats, 771 Säkerhet, 799 Handelsplats, 800 Penningväsen, 802 Skattkammare
<i>monterskåp</i>	446 Synbarhet

Simplex *skåp* ligger i 191 Inrymnings-skåp men i paragrafen förtecknas bara *bok-*, *kassa-* (*skåp*). Thesaurusen tar fram den viktigaste aspekten hos respektive ord. Vill man ha med aspekten inrymningsplats på *monterskåp* får detta ske genom tilläggslistor till ordet *skåp*.

Ibland kan man nog även komplettera Bring. Ordet *bumerang* finns enbart under 727 Vapen. Borde också läggas under 277 Tillbakadrivning (som "ontologisk entitet").

Strukturalistiska inslag

Hur gör systemet med ord som av tradition brukar få illustrera strukturalistisk semantisk komponentanalys? Ord som *häst*, *ko*, *hingst* osv.

a) *häst* – *hingst* – *sto*

	häst	
<i>hingst</i>		<i>sto</i>
271 Fortskaffare		271 Fortskaffare
366 Djur		366 Djur
373 Mankön		374 Kvinnokön

Här påminner begreppsklassinplaceringen onekligen om en rent logisk, hierarkisk representation jämförbar med ”klassisk” semantisk komponentanalys.

b) *ko* – *tjur*

	366 Djur	
373 Mankön		374 Kvinnokön

Vi kan emellertid inte utnyttja begreppsklasserna som utgångspunkt för en semantisk komponentanalys. Detta står klart efter en blick på tabellen för *häst* – *ko*:

c) *häst* – *ko*

	häst	ko
271 Fortskaffare	+	-
366 Djur	+	+
370 Djurskötsel	+	-
374 Kvinnokön	-	+

En *häst* kan vara av honkön. *Kon* kan tillhöra ämnesområdet Djurskötsel. Plus och minus blir här *i vissa fall* semantiska komponenter *i andra* markörer för ”möjlig association”. Minus är snarast en nolla (omarkerat).

Rogets thesaurus i modern forskning

Rogets thesaurus används idag inom en rad olika områden ss:

- informationsvetenskap
- informationsteknologi
- ”knowledge sharing” (se ordet på Google” över 4 miljoner träffar; "Knowledge sharing", det vill säga kunskapsutbyte och samverkan mellan verksamhetsområden ss. arkiv, bibliotek, museer men också inom management). Lär vara en modeterm inom management-världen och givetvis användbar när det gäller ett så sammansatt och vittomfattande tema som inom samverkan mellan arkiv, bibliotek och museer.)
- artificiell intelligens (AI-forskning)
- cognitive science
- datorlingvistik
- datorstödd texttolkning

här följer några referenser:

thesaurusen som elektronisk databas

Jarmasz, Mario and Stan Szpakowicz (2001). *Roget's Thesaurus: a Lexical Resource to Treasure*. Technical Report, School of Information Technology and Engineering, University of Ottawa, Ottawa. <http://www.site.uottawa.ca/~mjarmasz/pubs/TR-2001-01.pdf>

som hyperenhet:

Lehmann, Fritz (1995). *Combining Ontologies, Thesauri, and Standards*. Proceedings of the IJCAI Workshop on Basic Ontological Issues in Knowledge Sharing. Montreal, Canada, August.

för automatisk kategorisering av konkordanser

Brady, John. (1991). "Towards Automatic Categorization of Concordances Using Roget's International Thesaurus" Proceedings of the Third Annual Midwest Artificial Intelligence and Cognitive Science Society Conference. Southern Illinois University, Carbondale, pp. 93-97.

för att bestämma likhet mellan texter

Ellman, Jeremy (forthcoming). *Using Roget's Thesaurus to Determine the Similarity of Texts*. Ph.D. Thesis, School of Computing, Engineering and Technology, University of Sunderland, England.

för framställning av elektroniska kunskapsbaser

Jarmasz, Mario and Stan Szpakowicz (2001). "The Design and Implementation of an Electronic Lexical Knowledge Base". Proceedings of the 14th Biennial Conference of the Canadian Society for Computational Studies of Intelligence (AI 2001). Ottawa, Canada, June, 325 - 334. <http://www.site.uottawa.ca/~mjarmasz/pubs/CAI2001-14.pdf>

som bro mellan ordbok och encyklopedi

Kwong, Oi Yee (1998). "Bridging the Gap between Dictionary and Thesaurus". Proceedings of the 17th International Conference on Computational Linguistics and the 36th Annual Meeting of the Association for Computational Linguistics (COLING-ACL '98). Montreal, Canada, August, 1487 – 1489.

i samband med utarbetandet av WordNet

Kwong, Oi Yee (1998). "Aligning WordNet with Additional Lexical Resources". Proceedings of the COLING/ACL Workshop on Usage of WordNet in Natural Language Processing Systems. Montreal, Canada, August. http://www.ai.sri.com/~harabagi/coling-acl98/acl_work/olivia.ps.gz

Mandala, Rila, Takenobu Tokunaga and Hozumi Tanaka (1999). Complementing WordNet with Roget and Corpus-based Automatically Constructed Thesauri for Information Retrieval Proceedings of the Ninth Conference of the European Chapter of the Association for Computational Linguistics, Bergen.
<ftp://ftp.cs.titech.ac.jp/lab/tanaka/papers/99/rila99a.pdf>

Stairmand, Mark (1994). Lexical Chains, WordNet and Information Retrieval. Unpublished manuscript, Centre for Computational Linguistics, UMIST, Manchester.

för att mäta semantisk likhet

Mc Hale, Michael (1998). "A Comparison of WordNet and Roget's Taxonomy for Measuring Semantic Similarity". Proceedings of the COLING/ACL Workshop on Usage of WordNet in Natural Language Processing Systems. Montreal, Canada, August.
<http://xxx.lanl.gov/abs/cmp-lg/9809003>

vid textanalys

Morris, Jane and Graeme Hirst (1991). Lexical Cohesion Computed by Thesaural Relations as an Indicator of the Structure of Text. Computational linguistics, 17:1, 21 – 48.

vid disambiguering av ordbetydelser

Nastase, Vivi and Stan Szpakowicz (2001). "Word Sense Disambiguation in Roget's Thesaurus Using WordNet". Proceedings of the NAACL WordNet and Other Lexical Resources workshop. Pittsburgh, June, 17 - 22.
<http://www.seas.smu.edu/~rada/mwnw/papers/WNW-NAACL-220.pdf>

Yarowsky, David (1992). "Word-Sense Disambiguation Using Statistical Models of Roget's Categories Trained on Large Corpora" Proceedings of the 14th International Conference on Computational Linguistics (COLING-92). Nantes, France, August, 454 –460.

informationshämtning

Sedelow, Sally Yeates and Donna Weir Mooney (1998). "Knowledge Retrieval from Domain-transcendent Expert Systems II. Research Results". Proceedings of the American Society for Information Science (ASIS) Annual Meeting. Knowledge Industry Publications, White Plains, New York, 209 – 212.

Stairmand, Mark (1996). A Computational Analysis of Lexical Cohesion with Applications in Information Retrieval. Ph.D thesis, Computational Linguistics Laboratory, UMIST, Manchester.

studiet av synonymi och semantisk klassificering

Sparck Jones, Karen (1964). Synonymy and Semantic Classification. Ph.D. thesis, University of Cambridge, Cambridge, England.

elektroniska ordböcker

Wilks, Yorick A., Brian M. Sator and Louise M. Guthrie (1996). Electric Words : Dictionaries, Computers, and Meanings. Cambridge : The MIT Press.

maskinöversättning

Masterman, Margaret (1957). The Thesaurus in Syntax and Semantics. Mechanical Translation, 4(1 – 2), 35 – 43.

Thesaurus i moderna lexikografiska produkter

Idag finns flera Rogetthesaurusar på Internet. I *Roget 1911* (<http://www.gutenberg.org/etext/10681>) har brukaren två ingångar:

1) Search the full text for -----

exv. ordet *mean*, vilket ger en fritextsökning i hela Roget med utsatta begreppsklassnummer

2) Search headwords for ----

exv. ”mean” ger begreppsklassnummer 29 *Mean* och andra begreppsklassnamn som har sekvensen ”mean” i begreppsklassnamnet som exv. 516 *Meaning* och 517 *Unmeaningness*.

En ny version av Roget på nätet är *Roget's II: The New Thesaurus* (tredje upplagan) utarbetad av den lexikografiska enheten vid Houghton Mifflin Company, utgivare av *The American Heritage Dictionary of the English Language*.

Artiklar på svenska

- Lange, Sven, 1990, Om ordval och synonymik i äldre och yngre nysvenska texter. I: *Nysvenska studier* 70. (Artikeln redogör bl.a. för hur man plockar fram synonymer för den äldre svenskan ca. 1500 – 1800 med hjälp av elektronisk version av Dahlgrens Glossarium),
- Lange, Sven, 1992, En databaserad begreppsordbok för den äldre svenskan. I: *Nordiske studier i leksikografi*. Oslo. (Artikeln presenterar den elektroniska versionen av Dahlgrens Glossarium).
- Lange, Sven. 1999, Textanalys med hjälp av datorn. En lexikografisk metod för textanalys och främmandespråksundervisning. I: *Kleine Schriften des Nordeuropa-Instituts* 17. 7-19. (Herausgegeben von Jurij Kusmenko und Sven Lange). Berlin. Kleine Schriften des Nordeuropa-Instituts, Berlin. (Artikeln redogör bl.a. för hur man med thesaurusens hjälp kan tolka skönlitterär text).
- Lange, Sven, 2000, Tesaurusen i ordförädsforskningens tjänst. *ORDAT 2*. Artikeln finns tillgänglig i pdf-format via adressen: <http://spraakdata.gu.se/ordat/> (Artikeln presenterar thesaurusen och hur den kan användas för studium av svenskans ordföräds).
- Lange, Sven, 2006, Begrepp, betydelse och mängdlära – några provsökningar i en elektronisk thesaurus. I: *Grenzgänger. Festschrift zum 65. Geburtstag von Jurij Kusmenko*. Berliner Beiträge zur Skandinavistik; 9. Nordeuropa-Institut der Humboldt-Universität. Berlin. 2006. S. 177–190. Artikeln finns tillgänglig i pdf-format via adressen: <http://www.thesauruslex.com/Artikel2.htm> (Artikeln diskuterar bl.a. länkade ord i thesaurusen förhåller sig betydelsemässigt till varandra i termer av mängdlära).
- Lange, Sven, 2008, Roget, Bring och Thesaurus Lex. I: *Nog ordat. Festschrift till Sven-Göran Malmgren*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 34. Göteborg. s. 242–250.
- Lange, Sven & Törnqvist, Lars, 2003, Thesaurus Lex. En ny svensk elektroniskt länkad thesaurus. *Nordiske studier i leksikografi* 6. Tórshavn. (Artikeln redogör för vad författarna kallar ett ”hyperlexikon”).
- Törnqvist, Lars, 2008, Hyperlexikon – finns de? I: *Nog ordat. Festschrift till Sven-Göran Malmgren*. Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 34. Göteborg. s. 382–389.

Innehåll

Inledning.....	1
Namnet Roget i NE och träffar på sökverktyget Google	2
Lite om Roget.....	3
Vad Roget's thesaurus är och inte är.....	4
Rogets thesaurus – en ontologi.....	6
Systemet	7
Kort beskrivning av systemets sex huvudklasser	7
Rogettraditionen	9
Brings excerpering	11
Brings förhållande till Roget.....	12
Bring (biografiskt).....	13
Hur behandlas ord tillhörande ett och samma rede i Bring?	14
Polysemi och homonymi.....	15
½-klasser.	16
Begreppsklasser och ämnesområden.....	18
Begreppsklassnamn hos Bring	19
Icke-konventionellt förknippade poler.	19
Kommentarer till enskilda begreppsklassbeteckningar.....	23
Personbeteckningar bland begreppsklasserna i Roget/Bring	25
Adjektiv i begreppsklassnamnen.....	26
Motpar och singlar	27
Bring: främmande – inhemskt.....	28
Puristisk stavning	28
Obsoleta eller/och kuriösa ord i Bring	29
Glöm inte paragraferna.....	30
Överförda betydelser	32
Thesaurus och världsbild.....	33
Fraser och idiom.....	34
<i>Sjukdom</i> och sammansättningar med efterleden <i>-sjukdom</i>	39
Ovanliga ord.....	42
Vad är en begreppsklass?	43
Hur hänger det ihop?	44
Synonymer och ”ontologiska entiteter”	45
Begreppsklasserna och tänkandet.....	46
Tänkandet	47
Uppgift: Sätt in ord för X	48
Facit.....	49
Systemet	50
Ontologiska entiteter	51
Ontologiska entiteter och metaforik.....	52
Mer om ontologiska entiteter och metaforik	54
Inplacering av sammansatta substantiv	56
Inplacering av ord.....	57
Inplaceringsförslag för ett antal ”nya ord”	58
Ordinplacering forts	61
Skillnaden mellan betydelse och mening	62

Om länkning.....	63
Fler exempel på länkning	65
Strukturalistiska inslag	66
Rogets thesaurus i modern forskning.....	67
Thesaurus i moderna lexikografiska produkter.....	70
Artiklar på svenska.....	71